

PALAESTRA CALASANCTIANA
A PIARISTÁK DOKTORI ÉRTEKEZÉSEI AZ 1932. ÉVTŐL
2. szám,

A podolini piarista kollégium története

(1642—1710.)

IRTA
GULYÁS JÁNOS
PIARISTA.

BUDAPEST

1933.

I. FEJEZET.

Miért hívták a piaristákat Varsóba és Podolinba? IV. Ulászló lengyel király és a piaristák. A varsói fundáció. Lubomirski tárgyalásai a Szepességbe való megtelepedésről. A podolini alapítás. Az alapító levél.

A podolini piarista házat Lubomirski Szaniszló gróf a 13 szepesi város kapitánya¹⁾ alapította, hogy „Luther eretnekségétől megfertőzött” kapitányságában újra visszatérítse az egyháztól elterelt lelkeket, és hogy az ifjúság a piaristákban jó tanítókat kapjon, akik a fogékony gyermeklelkekbe rendíthetetlen katolicizmust oltsanak.

A piaristák podolini letelepítése a legbensőbb összefüggésben van a Felvidéken megindult ellenreformációval. A podolini rendház alapítója jó tanárok mellett elsősorban lelkes és odaadó hitelesítőket akar és kap is. Az alapító-levél tárja elénk az alapítás célját:

„Minthogy engem — mondja az alapító Lubomirski — a Szentlélek különös kegyelme intett arra, hogy az Isten szigorú ítéletét jócselekedetekkel megelőzzem és az isteni ajándékokért földiekkel fizessek vissza, elhatároztam magam, hogy az eretnekek közt katolikus hitünket terjeszteni fogom és hogy ezt elérhessem, Podolinban a kegyesrendiek számára szerzetházat alapítok, . . . A piarista atyák tartoznak ezért az ifjúságot a katolikus hitben és tudományokban nevelni és a katolikus vallást terjeszteni“.²⁾

A piaristák Lengyelországban való meghonosításának gondolata már 1635-ben felmerült — „Minthogy pedig mind a főpapok mind más híres, tanácsos rendű főurak a hatalmas lengyel birodalomban látták azt a szép buzgóságot, amit a Kegyes Iskola-béli Szegény Szerzetesek az ifjúságnak istenfélelemre, a jó erkölcsökre oktatásában, valamint a tudományoknak és keresztény tanoknak előadásában kifejtettek, a leghöbben óhajtották, hogy náluk is megtelepedjenek“.³⁾

¹⁾ A grófságot atyja Lubomirski Sebestyén (1536-613.) kapta Rudolf császártól 1598-ban; ő pedig 1647-ben bir. hercegi címet nyert. L. Friedreich E.: Francó János Élete c. m. 34 l.

²⁾ Lib. I. Archivi Domus Podoliniensis, 11-18. lap.

³⁾ Lib. I. Archivi Domus Podoliniensis, 3. lap. — A következőkben a varsói és podolini lengyel házak alapításának körülményeit, előzményeit, együtt kell tárgyalunk, minthogy a két ház alapítása egy évre esik és annyira összefüggésben van egymással, hogy nem lehet a podolini rendház alapítását teljesen különválasztani.

Amint Bartliciusból értesülünk,⁴⁾ IV. Ulászló lengyel király követe, Ossolinski György herceg, 1635-ben, midőn Rómában járt, tárgyalni kezdett Calasanzival, a rend alapítójával és generálisával a Lengyelországban való letelepedésükről. 1630. március 17-én keltezett levelében kérdést intéz Calasanzihoz, hogy hány szlávul beszélő rendtagot tudna adni.⁵⁾ Azonban a szent rendalapító nem tudott kielégítő feleletet adni, mivel még a morva házakban is kevés volt a rendtag, a rendi szabályok pedig meghagyják, hogy csak annyi intézetet vállaljanak el, amennyit kényelmesen elláthatnak. „Quare summopere cavendum est, ne plura gymnasia seu Scholae Piae admittantur, quam ipsa Congregatio commode de necessariis Ministris providere possit.”⁶⁾ Calasanzi a Morvaországban működő Casani Pétert bizta meg a további tárgyalással.⁸⁾ Maga IV. Ulászló, Lengyelország és Svécia királya sürgette leginkább az ügyet. Gyakran fordult Caesarini Sándorhoz, a rend biboros protektorához, akinek jogához tartozott az 1641-i generálisi káptalan határozatai értelmében az új alapítások elfogadásáról való döntés. Továbbá levélben többször felkereste a rend alapítóját és generálisát, Calasanzi Józsefet is, hogy teljesítse kérését. „Már régi óhajunk, hogy Atyaságod vezetése alatt álló intézmény országunkba is eljusson.”⁹⁾ Egy váratlan esemény kedvező fordulatot adott a lengyel megtelepedésnek.

A 30 éves háborúban diadalmas svéd csapatok 1642-ben Morvaországot támadták meg s vezérük, Torstenson, megverve a német császári csapatokat június 14-én bevonult Olmützbe. A támadás annyira megfélemlítette a morvaországi piaristákat, hogy elmenekültek. Conti Onophrius rendfőnök társaival Bécsbe menekült, hogy az ottani pápai nunciustól kérjen tanácsot. A nuncius azt ajánlotta neki, hogy fogadja el a lengyel király meghívását. Conti megfogadta a jótanácsot és több társával elindult Krakó felé. A magyar határ mentén utaztak és minden baj nélkül megérkeztek Krakóba. IV. Ulászló szívesen fogadta őket és utasítást adott nekik, hogy menjenek Varsóba, ahol majd királyi költségen fognak róluk gondoskodni.¹⁰⁾ Varsóba augusztusban érkeztek meg. Conti és társai ideglenesen Skarzewskinek, a király asztalnokának (subdapifer) házában és a karmelitáknál laktak. A király a város

⁴⁾ Lib. II. Annales Sch. P. ab anno 1597-1670. (Bartlicius).

⁵⁾ Lib. II. 257-58 I.

⁶⁾ U. o. 295. I.

⁷⁾ Constitutiones Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum 139 I. Pars II. Caput. VIII. 59 I. (Megjelenési éve nincs jelölve.)

⁸⁾ Lib. II. . . . 304. I.

⁹⁾ Lib. I. 3. I.

¹⁰⁾ Kraus M.: Hist. Prov. Polonlae 1642-86. 5-6. I.

közepén 14.000 forintért egy telket vásárolt nekik, melybe december elején ünnepélyesen beiktatták őket.¹¹⁾

A piaristák varsói megtelepedése előtt 1642. augusztusában újra hozzálátott Lubomirski, hogy sokszor megkísérelt, de mindig meghiusult tervét végleg nyélbeüsse. Hivatkozott arra, hogy ő már 6 évvel előbb is kért piaristákat Rómából, magától Calasanzitól. Conti mentegetőzött, hogy neki nincs felhatalmazása új alapítás elfogadására, ezért a biboros protektorhoz és a generális-hoz utasította Lubomirskit. E közben azonban arról értesült, hogy a morva házak hátramaradt tagjai nagy nyomorban vannak és nincsenek biztonságban a svédek miatt, s mivel a varsói nunciusz is azt ajánlotta nekik, hogy fogadják el a herceg alánlatát, irt Rómába, hogy Lubomirski erősen sürgeti a dolgot és a rendérdekei is kívánják, hogy a Szepességben új kollégium alapítás-sék, ahol zavaros időkben a morva házak tagjai is nyugalmat találnak.¹²⁾

Conti október elején néhány társával Niepolomicébe utazott Lubomirskihez, aki kegyesen fogadta és megígérte, hogy Podolinban 16 rendtag számára házat építtet, azt minden szükséges bútorral és házi eszközzel felszereli, gondoskodik megfelelő alapítványról; addig, amíg a ház felépül, ideiglenes lakásul átengedi nekik a várat.

Egy olasz és egy lengyel építőmester kíséretében elküldte Podolinba, hogy ott épület számára alkalmas helyet válasszon ki.

Conti el is utazott Podolinba Strinboch Ágostonnal, október 14-én már ott is voltak; jól szemügyre vették a terepet és a Poprád folyóhoz közel, a bal parton, kiszemeltek egy építkezésre alkalmas helyet. Lubomirski egyelőre a várban gondoskodott fekvőhelyről, termekről és még ideiglenes kápolnahelyiségről is. Október 20-án már újra Niepolomicében találjuk Contit Lubomirskinál, akinek beszámolt a végzett dolgokról. A palatinus ellátta pénzzel és megfelelő számú fegyveres kísérettel — aliquot militibus Cosaticis et Valachicis¹³⁾ ipsum comitantibus ad evi-

¹¹⁾ IV. Ulászló Varsóban kollégiumot és templomot építtetett a piaristáknak. A lengyelországi piaristák működését a lengyelek nagy történetírója így jellemzi: . . . „mais ce qui lui (t. i. IV. Ulászlónak!) fait le plus d'honneur, c'est l'introduction des piaristes. La congregation de ces prêtres, appelés piaristes . . . a beaucoup contribué et contribué jusqu'à présent, par son zèle, par son activité, par des efforts inouis, à la formation et à l'instruction de la jeunesse polonoise“.

(Zielinski: Histoire de Pologne 2. k. 220-21 l.)

¹²⁾ Lib. I. 4-5. l.

¹³⁾ A Balkán félszigetről feihúzódó rácok és a felső-magyarországi rutének és fókák összeolvadásából származó félnomád pásztor népek . . . Minden pásztorkodással foglalkozó népelemet így hívtak akkor Magyarország határát alkotó Kárpátok gerincén belül Ezeket sok fejedelem zsoldba fogadta; találkoztunk velük Gustáv Adolf svéd király seregében; ilyen zsoldosai lehettek Lubomirski Szaniszlónak is. Lásd: Szekfű Gyula: Magyar Történet V. k. 88 l.

tanda pericula — hogy Morvaországba menjen és vezesse a veszélyben forgó leipniki ház tagjait Podolinba.¹⁴⁾

A morva piaristák már hónapok óta szörnyű félelemben éltek az Olmützből ki-kitörő svéd csapatok portyázásai miatt, és mikor helyzetük már nagyon súlyosra változott, elmenekültek Lengyelország felé. Képzeltető az az öröm, ami érte őket, mikor útközben találkoztak Contival, aki azért jött értük, hogy nyugalmas helyre vigye őket. Most már együtt mentek Podolin felé. Út közben tisztelegtek Lubomirskinél, aki nagy szeretettel halmozta el őket. Különösen tetszett neki a fiatal rendtagok szerény magaviselete. Míg Podolinban a berendezkedési munkálatok folytak, addig ők Wisniczben tartózkodtak. Continak Krakóban és Wisniczben maradt társai ezalatt beszerezték a könyveket, bútort, templomi felszerelést és más szükséges dolgot.

November 16-án csatlakozott hozzájuk a nikolsburgi háznak 4 tagja is. Ezekkel együtt vonultak be 1642. november 20-án Podolinba. Tizennyolcan voltak, három felszentelt pap, öt fogadalmas és tíz novicius.¹⁵⁾

Conti provinciális még november elején, amikor a Morvaországi útjáról visszajött. Krakóba utazott, hogy a lengyel törvények rendeletei szerint az ünnepélyes beiktatás megengedését és időpontjának kijelölését kérje. A beiktatásnak semmi akadálya nem volt és így a legközelebbi hónap, azaz december 10-ére tűzték ki. Kijelölt még a krakói székeskáptalan két kanonokot biztosokul, — commissari — hogy ellenőrizzék, nincs-e valami kánonjogi akadálya az alapításnak.¹⁶⁾

November 21-én Conti az oratoriumban misét mondott, utána a házfőnöknek (minister és nem, mint ma, rector domus) és novicius magiszternek, a már Leipnikben is e minőségben szerepelt olasz származású Franco Jánost nevezte ki. A többi háztagnak pedig erősen a lelkére kötötte, hogy neki mindenben a szent engedelmesség fogadalma szerint hódoljanak. Miután így mindent elrendezett, visszautazott Krakóba.

Még november 21-én vette át Conti provinciális és Franco házfőnök a krakói vár hivatala előtt nov. 8-án kiállított alapítóokmányt, melynek főbb pontjai a következők:

1.) 16 rendtag eltartására évi 800 birodalmi tallért (octingentos Taleros Impériaes) rendelt (1 birodalmi tallér = 90 lengyel garassal), azaz fejenként 50-50 tallért biztosított nekik; 2.) mégpedig oly módon, hogy két terminusban adta ki nekik az évi 800 tallért, videlicet in festo S. Martini episcopi et confessoris unam ratham, alteram vero in festo Nativitatis S. Joannis Baptistae. 3.) Ez évi járadék biztosítására 11.500 lengyel tallért

¹⁴⁾ Lib. I. 8-9 l.

¹⁵⁾ U. o. 8-9 l.

¹⁶⁾ U. o. 9 l.

tábláztatott a swiercai sóbányákra és ott lévő összes birtokaira. Ennek kamatait fizették ki a piaristáknak. 4.) Az összeg kifizetését kötelezővé tette összes örököseire. 5.) Megígérte még, hogy minden illetéktelen támadás ellen megvédi a piaristákat és a maga részéről semmiféle új igényt nem támaszt. De ennek fejében az alapító oklevélben lelkére köti a piaristáknak: 1.) *Ut secundum institutum suum instruant juventutem in christiana pietate et in literis.* 2.) *Fidem et religionem catholicam promoveant contionando et catechizando;* 3.) *Fundatoris autem in Missae sacrificiis et orationibus suis perpetuo meminerint.*¹⁷⁾ Láthatjuk, hogy a szerződő felek érdekeit kölcsönösen megállapították az alapító oklevélben.

Az alapításnak hivatalos eseménye után most már a beiktatás következett. A kitűzött december 10-én megjelentek a krakói püspökség és káptalan biztosai, Obowski és Sapelius kanonokok, hogy a piaristákat beiktassák. Az ünnepély misével kezdődött, melyet Franco házfőnök mutatott be. A szentmisén jelen voltak a város előkelőségei, a plébános és a városi tanács is. Mise után a káptalani jegyző felolvasta az alapító-levelet, utána XV. Gergely bullája szerint kérdést intéztek a helyi plébánoshoz, hogy nincs-e kifogása a piaristák letelepedése ellen. A plébános kinyilvánította, hogy nincs; csak azt kívánta, hogy a piaristák ne akadályozzák meg a népet a prédikációra járásban, a szentségeket húsvétkor ne szolgáltassák ki és a temetésbe ne avatkozzanak bele. A magisztrátus szintén nem tett kifogást. Ezután a krakói egyetem borostyánkorszorusa lépett elő és az egyetem nevében tiltakozott a podoloni iskola felállítására ellen. Minthogy azonban a hivatalos kiküldöttek kétségeit eloszlatták, beleegyezését adta. Conti is protestált, hogy az alapítványt csak annyiban fogadja el, amennyiben a rendi konstitúciókkal megegyezik.¹⁸⁾

Ezután a kijelölt telekhez vonultak, Sapelius kanonok megáldotta és felállította az ilyenkor szokásos keresztet; majd az alapkövet áldották meg, melyet a főoltár evangéliumi oldalán helyeznek majd el. Az alapkövön a következők olvashatók:

„Stanislaus Lubomirski Comes in Wisnie Palatinus et generalis Capitaneus Krakoviensis, Civitatum Scepusiensium Gubernator Ecclesiam Hanc et Collegium Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum cum Fundatione Liberali ad Maiorem Dei Gloriam Promovendam, Fidem Catholicam Propagandam, Hereses in Istis Partibus Extirpandas — Sumptibus Propriis Erexit, Dotavit, Perfecit, etc.”¹⁹⁾

Sapelius a templom alapját is megszentelte és a palatinus

¹⁷⁾ Lib. I. 9-10 l.

¹⁸⁾ U. o. 16 l.

¹⁹⁾ Lib. II. 337-340 l.

óhajára szent Szaniszló vértanú, Lengyelország patronusának tiszteletére dedikálta. Szertartás után hatásos beszédben magasztalta az alapító bőkezűségét és a piarista intézményt. Utána Conti provincialist, a házfönököt, az összes jelenlevő tagokat és velük az egész rendet ünnepélyesen beiktatta a birtokba.²⁰⁾ Az ünnepélyen résztvett Hosszutóthy László, szepesi prépost, váradi püspök is, aki a katolicizmus megerősítését látta a podolini kollégiumban. Másnap a provinciális megegyezés a lelkükre kötötte a tagoknak az alapító szellemében való munkát, a növendékeknek a szorgalmas tanulást. A növendékek tanításáról is gondoskodott, prefektusukká Strinboch Ágostont, tanárukká Neumann Glicerius tette. Ezek elintézésével Krakóba, majd nemsokára Morvaországba távozott.²¹⁾

II. FEJEZET.

A podolini iskola megnyitása. Az osztályok beosztása. Az új épületbe való beköltözés, 1648. Lubomirski alapítványa a szegénysorsú tanulóknak.

Az iskolát, mely a vár udvarában épített két teremből állott, 1643. június 18-án nyitották meg. Így rendelte ezt Conti provinciális is. A vár udvara azonban csak ideiglenes helyül szolgált, hiszen Lubomirski egy nagyszabású kollégium építését tervezte.²²⁾

Az iskola megnyitása már abban az időben is fényes ünnepséggel járt. Misét Franco házfönök celebrált, és amint a krónika írója feljegyzi: cum civitatis huius musica, cum tubis et tympanis, praesentibus dominis Vicepalatino Krakoviensi, Vicecapitano Lubloviensi et huius civitatis, Iudice et toto Senatu.²³⁾ Mise után a tanulókat bevezették az iskolába, ahol az előkelőségek is megjelentek. Itt a lublói alkapitány sajátkezüleg osztotta szét a gyermekek között a hit elemeit tartalmazó katekizmust.²⁴⁾

Először csak két osztályt nyitottak meg, mégpedig a schola legendi-t, amelynek tanára Fr. Lucas (a Sto. Ludovico) lett és a schola grammaticae-t, ennek tanára a már előbb is említett Strinboch Ágoston lett. Ezek közül az első abecedárius osztály, vagy nevezhetnők előkészítő osztálynak is; a schola gramaticae már magasabb fokú osztály volt. Teljes neve: Scholae Latinae scilicet Principiorum et Grammaticae.²⁵⁾ Itt az anyag a latin

²⁰⁾ Lib. I. 17 l.

²¹⁾ Kraus M.: Historia 1-18 l.

²²⁾ Lib. I. 16. lap.

²³⁾ U. o. 20. lap.

²⁴⁾ Kraus M.: Hist. Prov. Pol. 261. lap.

²⁵⁾ Lib. I. 17. lap.

nyelv elemeinek elsajátítása, a helyes olvasás és helyes kiejtés, a nyelvtan a megfelelő auctorokkal. 1646 szeptemberében megnyílt a szintakszis is, első tanára Neumann Glicériusz. Ebben az osztályban főként a latin mondattant tanulták, s ezzel párhuzamosan az alkalmas latin szerzőket olvasták. 1648 júliusában a poetikai osztály nyílt meg, tanára Opatowski Vencel lett. A főszúlyt itt a költészettan szabályainak elsajátítására helyezték s a szabályokat a klasszikus latin költők olvasása közben gyakorolták. A középfokú oktatás legmagasabb osztályát, a retorikait, csak 1651-ben nyitották meg, ennek vezetését Fr. Martinus (a Matre Dei)-ra bízták. Úgy látszik a szónoklást tartották a legfontosabb és legnehezebb studiumnak, ezért tették a legfelsőbb osztályba.

Hogy a piaristákra csakugyan szükség volt Podolinban, az a jelentkező tanulók nagy számából is kitűnik. Mindjárt az első évben 189 tanuló jelentkezett. Ha a hanyagul vezetett *Catalogusoknak* hitelt adhatunk, többé az alapítás utáni első két évtizedben nem találunk ennyi tanulót. Ennek több magyarázata van; így az 1646-ban dúló óriási pestis, továbbá a jezsuiták szepeshelyi iskolájának 1647-ben való megnyitása apasztotta meg hamarosan a tanulók számát. Az új kollégium 1648 június 28-án készült el és ekkor a későbbi történetíró szavai szerint: *religiosi nostri ex castello, in quo haecenus habitarunt, transferunt se in coenobium recens extructum*²⁶⁾ A beköltözés fényes ünnepe volt Podolinnak. Az új házhoz a podolini plébános processziót vezetett; mikor az iskolához értek, Kázmér atya megáldotta az iskolát és csak utána bocsátották be a népet; különös fénye volt a napnak, hogy Neumann Gliceriusz ekkor mondta új miséjét. Az alapító Lubomirskit ezen az ünnepélyen Lubowiecki István, Lubló várának és a 13 szepesi városnak alkapitánya képviselte. Az iskolát azonban csak július 12-én tudták megnyitani. Erre a napra összehívták a tanulókat a régi várban levő iskolába és innen mentek velük az új iskolába, ahol a megjelenteknek két piarista atya szónokolt, az egyik a tudományokról, a másik versben dicsőítette az alapító nagylelkűségét. A végén *Te Deumot* énekeltek.²⁷⁾ 1648-ban a tanításban egy fontos lépéssel haladtak, az eddig még nem tanított filozófiát Pietraskiewicz Kázmér, krakói tanár kezdte tanítani, majdnem csak rendi növendékeknek, a világi tanulók közül csak a jobb tanulók vehettek részt benne. A filozófiai tanfolyamon résztvevő tanulóknak előzőleg szigorú examenen kellett átesniök, amelyen a lublói alkapitány, Lubowiecki is megjelent. A bölcséleti tanfolyam két évfolyamú volt.

Nem hiába volt a piarista rend az *Isten Anyja szegényeinek* rendje és nem hiába alapította Calasanzii rendjét első sorban a

²⁶⁾ Status Domus Podoliniensis ab anno 1642—1702. 23. lap.

²⁷⁾ Stat. D. P. etc. 23. lep.

szegény, elhagyott gyermekek nevelésére, mert valóban nagyon sok volt a szegénysorsú tanuló a podolini iskolában is, akik csak nagy nehézségekkel birkózva folytathatták tanulásaikat. Az alapító herceg jó szíve segített ezeken is. Amikor 1646. június 26-án Russbach fürdőhelyről hazafelé mentében ellátogatott Podolinba és látta a szegény tanulók nehéz helyzetét, motus pietate erga pauperes studiosos nostros designavit pro iisdem ex proventu arcis Lubló in singula quattuor anni tempora nagymennyiségű élelmiszert és némi pénzt. Az évi segítség értéke körülbelül 800 lengyel forintot tett ki. Lubomirski utódai is folyósították ezt az összeget, egészen 1680-ig.²⁸⁾ Ime a mai korbéli diáknyomorenyhító akciók prototípusai megtalálhatók a XVII. században is. Minő szép gondolat segíteni szegény embertársainkon s mennyire az evangélium szellemében járó. Ezeknek a szegény diákoknak ezentúl nem kellett már koldulniok a városban, mert délben megjelentek a kollégiumban, ahol rendszeren egy fiatalabb rendtag osztotta ki nekik az ebédet. Franco házfőnök ilyenkor maga is szívesen segédkezett s különös gondot fordított arra, hogy mindegyiket egyformán elégítse ki.

III. FEJEZET.

Az általános rendi megpróbáltatás és a podolini ház. A lengyel király és Lubomirski szerepe a piarista rend megmentésében. Lubomirski gondoskodása a podolini házról. Más alapítványok. Monoki Anna alapítványa. 1651. a templom benedikálása. Újabb alapítványok. V. János Kázmér lengyel király és Lubomirski György adománya.

A kollégium története eddig a kezdeti kibontakozás útján haladt. Az anyagi és erkölcsi biztosítások töltik ki az első néhány évet. Ezek azonban döntő hatással voltak a későbbi történetére is. Lubomirski már eddig is bámulatos jelét adta jóindulatú bőkezűségének, de amit ezután tett, az már felejthetetlen emléket állít az egyetemes piarista rendtörténetben is számára.

Akadtak a fiatal rendben is konkolyhintók, akik a rend külső és belső tartóoszlopait megingatták és az agg Calasanzi intézményét a fő egyházi fórumok előtt hamisan denunciálva, mostoha gyermekké tették. S nem nyugodtak addig, amíg X. Ince pápa 1646. márciusában kelt: *Ea quae pro felici* kezdetű bullájával kongregációvá nem süllyesztette a rendet; ami annyit jelentett, hogy a miséspapok és laikusok is átmehetnek más, még enyhébb szerzetbe is. Többé nem szabad növendékeket felvenni, és a meglevő növendékek már nem tehetnek fogadalmat. A rendi előjárók joghatósága megszűnik és átszáll a megyéspüspökökre.²⁹⁾ Ezek az

²⁸⁾ Lib. I. 22. lap.

²⁹⁾ Erdélyi Károly dr.: Calasanzi szt. József. Temesvár, 1893. 98-100 lap.

intézkedések lassú kihalásra szánták a rendet, hiszen a növendékfelvétel megakadályozása a biztos halállal egyenlő. Hogy az elkerülhetetlennek látszó végenyészet mégis elmaradt, abban épen a csak néhányéves lengyel piaristaságnak, illetve pártfogóinak nagy szerepe volt. Az általános rendi elkeseredés napjaiban u. i. a nagylelkű Lubomirski volt az, aki nem csüggedett el, és mindent felhasznált, hogy az ő kedves piaristái elkerüljék az alig néhány éve még oly virágzó rendjüknek pusztulását. Ő volt az, aki felkereste IV. Ulászlót is, hogy pártfogolja a piaristákat. Írt a podolini házfőnöknek is, biztosítván őt a legmesszebbmenő pártfogásáról. Megnyugtatta, hogy mind a lengyel király, mind a krakói egyetem, mind az országgyűlés és a püspöki kar sikraszáll érdekükben.³⁰⁾

IV. Ulászló levele, amit a pápához írt, mutatja legszebben, hogy a piaristák néhány év alatt mennyire beférköztek a legelőkelőbbek szívébe is. IV. Ulászló 1647. július 17-én kelt levelében a következőket írja a pápának: „Szentséges Atya... nem új, nem is ismeretlen, hanem többször megújított kéressel járulok a Kegyes Iskolák szerzetesei érdekében Szentségedhez... kegyeskedjék Isten Egyházában oly sok érdemetszerző, országunkban oly kegyes szerzeteseket, szent szervezetükben megtartani; és ne engedje Szentséged se további háborításukat, se eredeti élet-szabályzatuknak megváltoztatását... vegye tudomásul Szentséged, hogy rövid idő alatt mennyi gyümölcsöt hozott az új szerzet áldásos működése a hit terjesztésével és az ifjúság oktatásával. És ami még a legfontosabb, bízom benne, hogy a szerzet megerősödve, igen nagy erőt jelent majd a katolikus vallás ellen intézett gonosz támadások megszüntetésében... nem karddal ugyan, hanem kizárólag a jámborsággal... életszigorúsággal, a fáradalomnak, hidegnek türelmes elviseletével...“³¹⁾

A lengyelek nemes törekvése sikerrel is járt, a pápa 1648. elején, újra megengedte a növendékfelvételt. A rendnek ezekben a megpróbáltatási napjaiban sokan hagyták el Calasanzi táborát, több forrás említi azonban, hogy Franco házfőnök annyira összetartotta a podoliniakat, hogy onnét egy sem aposztalált.³²⁾

1648-tól kezdve a pápai felhatalmazás alapján újra vettek fel növendékeket. 1650 július 26-án három növendéket öltöztetett be Franco házfőnök, akik közt volt Kraus Mihály is, a későbbi rendfőnök és történetíró. Ezeket, minthogy felvételük az 1648-ban elhunyt Calasanzi szt. Józsefnek még egy halála évéből való magánértesítése alapján történt, aggregáti-nak hívták.³³⁾ VII. Sándor pápa 1656 ban örökfogadalmas kongregációvá restituálta a

³⁰⁾ Stat. Dom. Pod. etc. 52. lap.

³¹⁾ Bartlicius: U. o. 503. lap.

³²⁾ Bartlicius: 503. lap.

³³⁾ Kraus M.: U. o. 150. lap.

rendet és ekkor az addig felvett növendékek végérvényesen letették a fogadalmat. A rend tehát átélve a megpróbáltatás napjait, újra virágzásnak indult. Ebben rejlik Lubomirski nagy történelmi hivatása, hogy a már-már felbomló rendet buzgó fáradozásával újból talpra segítette. Véglegesen IX. Kelemen pápa állította vissza a rendet 1669-ben, aki az eddigi kongregációból újra ünnepélyes fogadalmas rend rangjára emelte s visszaadta autonómiáját. Lubomirski azonban már nem érte meg fáradozásának végső sikerét, mert 1649 június 16-án *pie et religiose* elhunyt.³⁴⁾ Még halálos ágyán sem szünt meg gondoskodni a piaristákról, erősen lelkére kötötte fiának, György hercegnek, hogy pártfogolja a podolini házat. Fia meg is valósította atyja rendelkezését, mert amikor 1649-ben Franco házfőnök hozzáfordult, hogy az első alapítványt, mely kevésnek bizonyult a ház fenntartására, emelje fel, az eddigi összeget 840 forintra felemelte. A különbözetnek megfelelő összeget is rátábláztatta birtokaira. A rátáblázási okiratot (inscriptio) sajátkezű aláírásával és pecsétjével is megerősítette. (A podolini ház archivumában ma is megtalálhatjuk). Egy baj volt, hogy a kérdéses birtok a feleségéé volt, amiből később sok bonyodalom származott.³⁵⁾

A piaristák eddigi pártfogói mind lengyelek voltak. Lengyel volt az alapító Lubomirski, IV. Ulászló király és a többiek is. 1650-ben találkozunk először a kollégium történetében magyarokkal. A ház történetírója meleg hangon emlékezik meg arról, hogy 1650. szeptember 10-én Monoki Anna (Domina Anna Monoki in Krasnahorka), — *pietate in Deum et charitate erga pauper-res religiosos nostros mota, in animae suae suffragium*, — örökségéből örök időkre évenként élelmiszert, egy hordó bort, búzát biztosított. Okiratot ugyan nem kapott tőle a kollégium, mégis mind az úrnő, mind annak halála után fia, ígéretükhöz hűen, minden évben kiutalták a járandóságot.³⁶⁾

A podoloni rendház építkezése már befejeződött, az iskola-épülete is készen állott, csak még a templom volt hátra. Ezt is megépítették az alapítás utáni nyolcadik évre, 1651-ben. Hogy csak ilyen sokára készült el, annak oka, hogy egyrészt a templom arányai nagyon monumentálisak, másrészt meg a térviszonyok oly kedvezőtlenek voltak, hogy az építészet akkori állapotában nem is lehetett hamarabb felépíteni. A templom felavatását a házfőnök végezte, miután illetékes püspökétől, Gembicki Péter

³⁴⁾ Lib. I. etc. 24. lap.

³⁵⁾ U. o. 24. lap.

³⁶⁾ Ezt bizonyítja fiának levele Ferenc atyához, amelyet a podolini ház archivumában őriztek „in fasciculo sub numero 16.“ Stat. Dom. Pod. etc. 25. lap. — A Monoki család Zemplén megye egyik legrégebb nemesi családja volt, Anna egyetlen fivérében, Jánosban 1643-ban kihalt a család férfiága. Monoki Anna krasznahorkai Andrásy Mátyásnak volt felesége. (Lásd: Nagy Iván: Magyarország családai. Pest, 1857.)

krakói püspöktől megkapta az engedélyt. Most már a podolini kollégium megkapta templomát is s így minden eszköznek, ami az ifjúság lelki és szellemi művelésére szükséges, birtokába jutott.³⁷⁾ A podolini kollégium eszménye teljességében kibontakozott, az alapítótól tervezett szép munka megindulhatott a kívánt úton.

Azok a birtokok, amelyekre Lubomirski a piaristák évi járadékát rátabláztatta, csak a király hallgatólagos beleegyezésével voltak Lubomirskiéi. Így történt azután, hogy Lubomirski Szaniszló halála után János Kázmér lengyel király (1648-68) kiküldte, hogy mily jogon birtokolta azokat idáig. És kiderült, hogy elődjének, IV. Ulászlónak beleegyezésével. De Lengyelországban is, — akárcsak nálunk — a bányászat *ius regale* volt, már pedig a swierczai sóbányák így „constitutione regni pertinent ad mensam regiam“. Ezen törvény értelmében Lubomirskinak Swiercza nevű faluja és sóbányái a királyi fiskushoz kerültek. Ennek folyamányaként a podolini ház elvesztette legnagyobb alapítványát. De Lubomirski György nem feledkezve meg atyjának végrendekezéséről, nem nyugodott bele a piaristák megrövidítésébe, hanem fellebezett János Kázmérhez, aki megfontolván az ügyet, meghagyta a bánya tisztviselőinek, hogy ezután is utalják ki a 800 birodalmi tallért, sőt a király meg 200-zal meg is toldotta ezt a járadékot.³⁸⁾

Hogy mily odaadóan fáradozott az ifjú Lubomirski a piaristák érdekében, arról legszebben beszél a podolini házfőnökhöz írt levele. Ebben a következőket mondja: „Patris mei opus quoad potui, per continuos belli et calamitatum publicarum turbines, perfecti tamen“. Különösnek tartja azonban, hogy a podolini házfőnök a János Kázmér által felkinált jövedelem egy részéről lemondott a varsói piaristák javára. Mert, amint mondja, a varsóiak úgyis a király oltalmában vannak és közel a királyhoz, míg a podoliniak majdnem az országon kívül lévén, nem részesülnek oly közeli támogatásban. Azok katolikusok között, a podoliniak meg „eretnekek“ között élnek. Nem kisebbíteni kell tehát a járadékot, hanem növelni, hogy annál jobban lehessen segíteni a szegény tanulókat, akiket „a szegénység zárt ki az igaz hitből és a lelki műveltségéből“.³⁹⁾

János Kázmér a piaristák iránt táplált rokonszenvének többször tanujelét adta anyagi és erkölcsi támogatásával; s mindezt azért teszi, hogy országában ez a hasznos intézmény minél jobban elterjedhessen“. A piaristák jótevője, János Kázmér azonban nem volt szerencsés uralkodó, a svédekkel háborúba keveredve, 1655 március 10-én X. Károly Gusztáv svéd király ellen nem

³⁷⁾ Lib. I. 26. lap.

³⁸⁾ Lib. I. 27. lap.

³⁹⁾ Stat. Dom. Pod. etc. 28-29. lap.

tudta helyét megállani és mikor hívei elhagyták, ő maga is elmenekült udvarával együtt országából.⁴⁰⁾ Moesch Lukács feljegyzése szerint néhány napig Podolinban is tartózkodott.⁴¹⁾ János király kudarcának kárát a podoliniak is megérezték, mert a királytól megígért járadékok így elmaradtak. Még szerencsénk volt, hogy a Podolinba menekült urak bőkezűek voltak velük szemben.⁴²⁾ Lubomirski jószágkormányzója, *Braclawski Félix Konstantin*, 1.000 forintos misealapítványt tett, hogy míg él, minden szombaton mondjanak el lelke üdvéért egy misét, halála után pedig minél előbb végezzenek érte 1.000 misét. A házfőnök irásos kötelezvényt adott és mindent megígért, amit az alapítvány fejében kívánt Braclawski.⁴³⁾

Csakhamar az alapító Lubomirski fia, György herceg is újabb alapítványt tett. János Kázmér ugyanis közben újra visszaadta az alig néhány éve elvett swierczai sóbányákat és a hozzá tartozó fekvőségeket.⁴⁴⁾ Lubomirski György herceg ekkor a királytól visszakapott swierczai sóbányák jövedelméből 810 forintot rendelt negyedévenként (*in singula Quartalia*) a podolini kollegiumnak.

IV. FEJEZET.

A podolini kollegium az önálló lengyel provinciához való tartozása után (1662)⁴⁵⁾ Természeti csapások. Újabb alapítványok. A templom felszentelése, 1671. A piaristák megkapják a szepesbélai plébániát, 1674. A szepesbélaiaknak adott kölcsön. Lubomirski 1646-i alapítványának megszűnése. Az 1684-i tűzvész. Keglevich Mária grófnő és Fenesi György egrí püspök alapítványa. A késmárkiaknak adott kölcsön. A toporezi plébániát megkapják, 1700.

A podolini házat a sok támogatás mellett gyakran érték csapások is. A természeti csapások közül nagy jelentőségű volt az 1662-i árvíz. A ház történetírója a következőképen beszéli

⁴⁰⁾ A ház történetírója tévesen Gusztáv Adolfot ír X. Károly Gusztáv (1654-60) helyett, holott Gusztáv Adolf király, a 30 éves háború híres hadvezére, már 1632-ben a lützeni csatában elesett. János Kázmér miután a svédek Varsót 1655. aug. 20. elfoglalták és hadai mindenütt vereséget szenvedtek, elmenekült Sziléziába. A királyt azonban a lengyelek hamarosan visszahívták. János Kázmér december 28-án Podolinba érkezett, ahonnan néhány nap múlva ment csak tovább Lengyelországba. (L. Friedreich E.: Franco János élete c. m-nek 41. l. és Zivier: Polen c. m-nek 181. l.)

⁴¹⁾ Moesch Lukács: Memorabilia. Podolin, 1683.

⁴²⁾ Stat. Dom. Pod. etc. 83. lap.

⁴³⁾ U. o. 83. lap és Lib. I etc. 31. lap.

⁴⁴⁾ Lubomirski 1658. március 21-én kelt levelének másolatát megtaláltam a Lib. I. etc. 33. l. Eredetiye a podolini koll. archivumában van. In Fasc. N. 16.

⁴⁵⁾ 1662-ben a generális kettéválasztotta az eddig együttműködő német-lengyel provinciát, s Podolin ettől kezdve 1782-ig, mikor visszakerül az akkor már félszázad óta (1721) önálló magyar provinciához, a lengyel provinciához tartozott.

el. Augusztus 6-án a délelőtti órákban a Poprád folyó és mellékfolyói hatalmasan megnőttek, nem annyira záporok, mint inkább földalatti vízfolyások miatt. A víz teljesen elöntötte a falutól kezdődő völgyet s annyira nőtt az ár, hogy a körülfekvő hegyek lábáig ért. A háztelek hibás megválasztása most megbosszulta magát. Nem figyelték ugyanis a telek viszonylag alacsony fekvését a Poprád esetleges áradásaival szemben s így történhetett meg, hogy az alapítás utáni 20-ik évben az egész keretet elborította az árvíz. A ház tudniillik csak észak felől volt kőfallal bekerítve, keleti, tehát a Poprád felőli oldalán csak fapalánk védte. A földből előzőzlő óriási víztömeg miatt mégcsak mentésre sem gondolhattak. Az ár szétrombolta a kerítést és a kertnek nagy részét, amely a Poprád felé néz, elborította. Azt a kis házat, — eremitórium — ahol a rendtagok ebéd után, különösen nyári időben szoktak összejönni, egészen elöntötte. A ház alsó részében is térdig ért az ár s az állatokat is magasabb helyre kellett vezetni. Maguk az atyák is ez alatt az idő alatt az emeleti cellákban laktak.

Ehhez a nagy csapáshoz két év múlva még nagyobb, a pestis jött, amely a piaristák közül senkit sem ragadott el ugyan, de a kis városból mintegy 1500 embert ragadott el.⁴⁶⁾ Egy Cris-tophorus Gallus nevű podolini polgár, akinek feleségét és gyermekeit elragadta a vész, midőn látta, hogy ő is közel van a halálhoz és örököse úgy sincs, „domum suam et hortum domui contingentem, domui nostrae Podoliniensi donavit et in perpetuum usum Religiosorum nostrorum contulit“. Alighogy a pestis elmúlt, Neumann Glicerius házfőnök a Gallustól kapott birtokot átvette. A házat idők folyamán lebontották és az egész telket zöldséges kertté alakították. 1668-ban Lubomirski Herakliusz, meglátogatván a podolini házat, még megnagyobbította a telket, oly módon, hogy tárgyalni kezdett Lehotzki Boldizsárral, az akkori podolini plébánossal, hogy cserélje el a piaristák telkével határos plébániai kertjét és szérűjét, illő viszonzás fejében. Rövidesen megegyeztek és a plébános kertjéért, egy másik, sokkal alkalmasabb fundust kapott. Így most már tekintélyes területű kertjük volt a piaristáknak, akik azt szépen gondozták s virágzó zöldség és gyümölcstermő kertté varázsolták.

Így a természeti csapásokat is lassan kiheverték s ebben nagy segítségük támadt a jószívű adakozókban. 1668-ban egy késmárki Tomaszovski András nevű nemes⁴⁷⁾ két tanuló számára tett alapítványt. Végrendeletemben 1000 magyar forintot helyezett el a lőcsei polgároknál s elrendelte, hogy az összeg kamataiból

⁴⁶⁾ A pestis áldozatainak számát a történetíró valószínű túlozza. Podolinnak akkor nem lehetett annyi lakója, ma is alig van 2000 lakója.

⁴⁷⁾ Tomaszovski nagytudományú férfiú volt és sokat utazott külföldön is.

évenként 70 forintot adjanak a podolini kollégiumnak; mégpedig 60 forint két tanulóé legyen, 10 a tanároké.⁴⁸⁾

1669. február 28-án tűzvész látogatta meg a podolini piaristákat. A hatalmas tűz elhamvasztotta az egész tetőt, a gerendákkal és padlással együtt. Az ablakon át még a templom főoltára fölé is elharapódzott.⁴⁹⁾ Hiába volt minden oltási kísérlet, a tető és az épület nagy része mégis elégett.⁵⁰⁾

1670-ben Lenczawicus György apát. a szepesi káptalan örkanonokja, a Tomaszowski András 1000 forintos alapítványát fel-emelte, hogy mennyivel, azt nem tudjuk. De aláírásával és pecsétjével ellátott írást adott róla s kötelezettségének 1681-ig eleget is tett.⁵¹⁾

1671-ben nagy ünnepe volt a podolini kollegiumnak, ekkor történt ugyanis, a már 1651-ben benedikált templomnak ünnepélyes felszentelése. A templom és benne a négy oltár fölszentelését Obowski Miklós felszentelt püspök, krakói kanonok végezte. A felszentelés évfordulóját (pünkösöd utáni harmadik vasárnap) Podolin ünnepévé tette a püspök s erre a napra 40 napos bűcsút engedélyezett azoknak, a akik templomot és az oltárokat látogatják.⁵²⁾

Az alapítás céljaul tűzte ki Lubomirski a Szepesség rekatolizálását is. A piaristáknak tehát a tanítás mellett a térítés munkájában is tevékeny részt kellett venniök. S hogy csakugyan így jártak el, azt bizonyítja, hogy már 1671-ben az ellenreformáció leghivatottabbjaiként őket hatalmazza fel III. Mihály (1669-73) lengyel király, diplomájával, a Szepességben való jogos térítésre. S ebben ilyenek „exercitium Religionis Catholicae in tredecim oppida intulerunt Religiosi nostri et primam glaciem perfringentes“⁵³⁾ található, amik a munka elismerésére mutatnak. Hittérítői fáradozásuk jutalmaként Lubomirski Herakliusz 1674-ben rájuk ruházta a szepesbélai plébániát, hogy a ház ellátását így is növelje (*propter succurrendum tenui provisioni*). Lubomirski Szaniszlónak, amikor a podolini kollégiumot megalapította, egyik célja volt az is, hogy erősítse a Szepességben a lelkeszkedő papságot. A piaristák csakugyan több helyen lelkeszkedtek is, de plébániájuk eddig még nem volt. Hogy mi volt a plébánia átadásával igazi célja, mutatja az adományozó levél: „Már rég-

⁴⁸⁾ Stat. Dom. Pod. etc. 115-119. lap.

⁴⁹⁾ A főoltár tetején volt szent György lovag képe, amely a tűz martaléka lett. Végre egy Struz nevű ember ügyessége és bátorsága mentette meg a templomot a teljes pusztulástól. A kollégiumot pedig az összecsődült nők fáradozása mentette meg. A férfiak tudniillik, bíróválasztás lévén az nap, a bortól mámorosak voltak s így az oltásnál nem tudtak segíteni.

⁵⁰⁾ Lib. I. etc. 40-41. lap.

⁵¹⁾ U. a. 42. lap.

⁵²⁾ U. a. 43. lap.

⁵³⁾ Lib. IV. Collegii Pod. Sch. P. 1642-96. 121. lap.

óta szándékunk, hogy a szepesi kapitányságban, ahol eddig a haeresis virágzott és majdnem minden egyházi birtok lutheránusok kezében volt, a római katolikus hit tért hódítson, . . . ebben a nagy törekvésünkben hasznunkra voltak a piaristák, ezért elhatároztuk, hogy a bélai plébániát, amely eddig a lutheránusok kezében volt, most pedig újra a katolikusoké, a podolini kollégiumnak adjuk minden hasznával és jövedelmével együtt“. A plébánia átadására készítette még a herceget az is, hogy a piaristák, propter calamitatem temporum, et pecuniae ex salisfodinis solitae imminutionem csak szerény évi járadékot kaptak, úgyhogy akárhányszor még a legszükségesebbekben is szükölködtek.⁵⁴⁾ A betöltés jogát illetőleg is intézkedett a herceg. A bélai plébánia felett ius patronatus-a volt és ezt is a podolini kollégium mindenkorai rektorára ruházta. Maga, illetőleg utódai számára csak a megerősítés jogát tartotta fenn. Nagyon a figyelmükbe ajánlotta, hogy a lelkek gondozását el ne hanyagolják, „quod omni cura et pietate facturos esse confidimus“.⁵⁵⁾

Az adományozás értelmében Neumann Glicériusz házfőnököt invesztálták a bélai plébániára. Így a ház elvesztette benne főnökét, helyébe megválasztották József atyát. Az invesztálást megerősítette lovasberényi Bársony György váradi püspök, szepesi prépost is. 1674. augusztus 6-án kelt levelével, amelyet az új plébánosnak küldött.⁵⁶⁾ A levélből megtudjuk, hogy a plébánosnak a kegyúr, Lubomirski kezébe le kellett tennie a *Professio Fidei Catholicá-t* és a hűségesküt. A beiktatást tehát a magyar egyházi főhatóság is megerősítette, holott Podolin és a szepesi városok már 262 év óta Lengyelországnak voltak elzálogosítva. Ennek az a magyarázata, hogy egyházjogilag most is az esztergomi érsek, illetőleg vikáriusának, a szepesi prépostnak joghatósága alá tartoztak.⁵⁷⁾ Amint az évkönyv írója mondja, in

⁵⁴⁾ Lib. IV. etc. 136-37. lap és Lib. I. etc. 46. lap.

⁵⁵⁾ Lib. IV. etc. 138-39. lap. Lubomirski levele 1674. július 16-án kelt Varsóban és együtt van Mihály király diplomájával a podolini Archivumban.

⁵⁶⁾ Lib. IV. etc. 140-41. lap.

⁵⁷⁾ Podolin és Lubló 1614-ben a krakói püspökséghez került a szepesi prépostság joghatósága alól; ezt Lubomirski Szaniszló eszközölte ki a szentszéknél, hogy a protestantizmusnak ezen a vidéken való megdöntését annál könnyebben megvalósíthassa. Szepesbéla azonban továbbra is a szepesi prépostság, illetőleg az esztergomi egyházmegyének volt alárendelve, s itt azért maradt meg a magyar egyházi és világi hatóságok beleszólása. Lásd: Pirhalla Márton dr.: A szepesi prépostság vázlatos története. Lőcse, 1899. 383 és 346. lap. — A magyar királynak és egyháznak rendelkezési jogát, a szepesi városok elzálogosításakor is ünnepélyesen elismeri Jagelló Ulászló lengyel király. — Egyébként is a magyar királyok és országgyűlések mindig csak ideiglenesnek tekintették a szepesi városok lengyel uralom alatt való létét, amit az is bizonyít, hogy a városok továbbra is az esztergomi érsek egyházi joghatósága alá tartoztak, továbbá, hogy a harmincadvám tekintetében is úgy jártak el velük, mint a többi magyar várossal, amelyek a szepesi kamara körébe tartoztak. —

spiritualibus autem semper fuit, est penes archiepiscopum Strigoniensem. (t. i. a bélai plébánia.) Megmaradt még a magyar királynak is, mint főkegyúrnak a szepességi egyházi javak felett némi rendelkezési joga. Ezért volt szükség I. Lipót magyar király megerősítésére is, amit elég hamar meg is szereztek. Ez a diploma Szelepchényi György esztergomi érsek közbenjárására készült és ő is adta át a piaristáknak.⁵⁸⁾ Lipót király diplomájában hangsúlyozza, hogy két levél is érkezett hozzá a podolini piaristák érdekében, az egyik Lubomirski Herakliuszé, aki a plébániának kegyúra, akinek levelében voltak a plébániára vonatkozó adománylevelek felsorolva, a másik Szelepchényi érseké, aki viszont a hivatalos beiktatás (investitio) megtörténtét említi meg és mindketten a királynak, mint főkegyúrnak a jóváhagyását kéri. Lipót, meggyőződve a kérés jogosságáról, szintén megerősíti a piaristákat bélai plébániájukban: „Regia benignitate exaudita clementer et admissa praeinsertas utraque litteras et non abrasas non cancellatas . . . praesentibus litteris nostris Privilegialibus de verbo ad verbum ratificavimus ac pro saepedictis Patribus Piarum Sch. ipsorumque Successoribus universis perpetuo valituras gratiose confirmavimus“. De hozzáteszi: salvo jure alieno.⁵⁹⁾

A magyar királyon kívül Lubomirski még III. János lengyel király jóváhagyását is kikérte. Hogy azonban ez csak formai jellegű, eléggé mutatja az is, hogy a beiktatás után csak 9 év múlva, 1683-ban kérte a lengyel király megerősítését. III. Sobieski János (1673—96.) diplomája is megerősíti a piaristákat a plébánia birtoklásában: tam in toto, quam in minima earum parte.⁶⁰⁾

A kollégium történetére most 5 évig alig találunk itt-ott egy-két jelentéktelen feljegyzést. Valószínű nem történt semmi említésre méltó esemény, a kisebb fontosságúakat pedig nem tartották megemlítésre méltóaknak. A kollégium nyugodtan élhetett, anyagilag annyira biztosították jószívű pártfogói, hogy zavartalanul teljesíthette kettős hivatását, a rábízott gyermekek oktatását s a katolikus vallástól elpártoltak visszatérítését. Az alapítványokból befolyó járadékok és egyéb jövedelmek hovatovább már nemcsak, hogy elégségesek voltak, hanem még fölös-

A szepesi kamara, Lubomirski Sz. Herakliusz starosztával szemben, mivel nem akarta elismerni a szepesi városoknak Magyarországhoz tartozását, 1673-ban kimondja: „Dadoch das Lublauerische Gebiet sampt den XIII. Städt in Zips, gleichsam in dem Leib des Hungarischen Reichs liegt, und wenn auch in Pfandt versetz, so gehört die Eigenschaft des Gebietes lhro K. Majestet unserm Hernn Zu . . . was nicht disputirlich ist“. L. Divéky Adorján: A Lengyelországnak elzálogosított XIII. szepesi város visszacsatolása 1770-ben, Budapest, 1929. 6., 12. és 13. lap.

⁵⁸⁾ Stat. Dom. Pod. etc. 124. lap.

⁵⁹⁾ Lib. IV. etc. 143-153. lap.

⁶⁰⁾ Lib. IV. etc. 165. lap.

leges tőkéjük is maradt, amit okosan gyümölcsöztettek, kiadták kölcsönbe. Ezt bizonyítja Béla város lakóinak adott kölcsön is.⁶¹⁾ József atya, a podolini ház főnöke, 400 lengyel forintnyi összeget adott kölcsön Béla városának. Hivatalosan szerződésbe foglalták, amelyben a bélaiak arra kötelezték magukat, hogy évi kamatul (*annuo censu*) minden évben 28 lengyel forintot fizetnek a podolini háznak, *in bona moneta*, ami 7°/_o-os évi kamatnak felel meg.⁶²⁾

Az anyagilag erősen álló mindig találhat támaszra szorulókat. Így a podolini kollégium is csakhamar gyakorolhatta a szeretet isteni parancsát, erre a körülmények kedvezőtlen alakulása miatt volt szükség. Már említettük, hogy az alapító Lubomirski 1646-ban a szegény tanulók javára nagy alapítványt tett, még pedig olyképen, hogy szepesi kapitánysága lublói várának jövedelméből rendelt nekik negyedévenként pénzt és élelmiszert. Utódainak is meghagyta, hogy jótékonyágát folytassák és az alapító szándékának megfelelően ment a dolog 1678-ig. Ettől kezdve azonban, hogyan-hogyan nem, a vár jövedelmét kezelő tisztviselő megtagadta a járadék fizetését. Így ment ez két évig. 1680-ban, mikor Lubomirski Herakliusz herceg megbízottjait Lublóba küldte, a jövedelem ügyeinek felülvizsgálására, ezt az alkalmat ragadta meg József atya, a podolini házfőnök arra, hogy a szegény tanulóknak 34 éven át kiutalt alapítványi járadék további folyósítását kieszközölje. Úgy látszik fáradozása eredménytelen volt, mert a következő évben utódja, Kraus Mihály, már a hercegi aulát ostromolta kéréseivel. De innen is csak nemmel feleltek. Mégpedig igen érdekes okot hoztak fel elutasító feleletükre, eddig azért tudták az alapítványi járadékot folyósítani, mert a luteránus papok beszolgáltattak bizonyos összegeket, most azonban — *expulsis predicantibus lutheranis* — ez a jövedelem is megszűnt; t. i. a helyükbe lépő katolikus papok semmit sem szolgáltattak be. Így a nagyszívű alapító szocialis gondolata, amely 36 éven át élt és éltetett, 2 évi ingadozás után *post ejus modi responsum penitus interit*.⁶³⁾

A piaristák abban a mozgalmas, háborús korszakban nem maradhattak távol a háborúból sem. Az európai kereszténység nagy védőbástyájának, Bécsnek, 1683-i veszedelme a piaristák életében sem maradt nyomtalan. Mindenünnen sereglettek a segédc csapatok Bécs ostromzárának megszüntetésére. A podoliniak hű patronusa, Lubomirski Jeromos marsal a török elleni háborúba elvitte a ház egyik tagját, Kincel Istvánt is tábori lelkésznek.⁶⁴⁾

A csendes munka napjait csakhamar újabb természeti csapás zavarta meg. 1684 október 10-én napnyugta után pár óra mulva

⁶¹⁾ Stat. Dom. Pod. etc. 137. lap.

⁶²⁾ Lib. I. etc. 48. lap.

⁶³⁾ Lib. I. etc. 49. lap.

⁶⁴⁾ Lib. IV. 166. lap.

a városhoz közelfekvő házak egyikében tűz ütött ki s minthogy erős szél fújt, még a város falán kívüleső piarista kollégium-épülete is tüzet fogott. A tűz oly erőssé fajult a szél segítségével, hogy oltását megsem kísérelhették. A rendház és az iskola-épület teljesen elhamvadtak. Csupán a kapu bolthajtásai és a falak maradtak meg, mert ezek kőből épültek. De leégett a templom nagy része, még a harangok is. A kollégium annyira elpusztult, hogy lakói kénytelenek voltak egy időre elszéledni a provincia más házaiba.⁶⁵⁾ Másik forrás szerint pedig a provincia lengyel házaiba mentek szét, s ez valószínűbb is. Az előbbi forrás a *provincia házai* alatt általában a lengyel provinciához tartozó összes házat érti, holott ekkor már a lengyel provinciához tartozott a csak nem régen alapított privigyei (1666) és breznóbányai ház is (1673), amelyek nemhogy a podolini menekülteknek, hanem még saját familiájuknak sem nyujthattak biztonságot a Thököly-féle kuruc fölkelések miatt. S így a valószínűség amellet van, hogy csakugyan a lengyel területen levő házak nyujtottak ideiglenes szállást a podolini menekülteknek.

A nagy tűzvészt azonban mégis kiheverték, mert a jótévők segítségükre siettek. Mindjárt a következő, 1685. évben Keglevich Mária Terézia grófnő⁶⁶⁾ (de Homonna) részben elődeinek nemes példájára, részben *propria benevolentia et pietate* minden évben 6 hordó magyar bort — *sex vasa vini Hungarici*⁶⁷⁾ és 100 kassai forint évi járadékot⁶⁸⁾ biztosított a kollégiumnak, mind a maga, mind utódai részéről. Viszonzásul csak azt kívánta, hogy évenként lelke üdvéért mondjanak el bizonyos számú misét. Ez az alapítvány, a grófnőtől adott kötelezvény szerint, a tűzvész után 12 évig volt életben.

De kaptak máshonnan is segítséget, és az új építkezéshez szükséges dolgokat; zsendelyt, gerendákat egy Mosinszki András nevű úr adott. Berzeviczi András, az esztergomi érsek vikárius generálisa a Szepességben, 14 aranyat adott. Többen adtak még kisebb ajándékokat. Ezek közül érdekességénél fogva kitűnik Michlanski János lublói parochus ajándéka, aki egy 300 lengyel forint értékű órát és több könyvet adott a kollégiumnak.⁶⁹⁾

Mégis a tűzvész oly nagy károkat okozott, hogy azokat csak lassan tudták helyrehozni. Így a templomba szükséges orgona is csak 1692-ben készült meg. Költségeihez jelentékenyen hozzájárult Elek piarista atya, aki fogadalma előtt atyái örökségéből

⁶⁵⁾ Lib. I. etc. 50. lap.

⁶⁶⁾ Keglevich M. T. grófnő Drugeth Zsigmond özvegye. Férjében a Drugeth család fiága kihalt 1684-ben. A grófnő 1710-ben halt meg. (Lásd. Molnár István: A homonnai várkastély. Békefi emlékkönyv, 315. l. és Nagy Iván: Magyarország családai III. 405. l.)

⁶⁷⁾ Lib. IV. etc. 168-169. lap.

⁶⁸⁾ Stat. Dom. Pod. etc. 151. lap.

⁶⁹⁾ Lib. IV. etc. 174. lap.

1.000 forintot adott az orgonára.⁷⁰⁾ Több esetről is tudunk, amelyek fenntartják emlékét azoknak, akik örökségük nagy részét ilyen nemes, rendesen rendi célra fordították. Mégpedig rendesen, mint Elek atya is tette, örökfogadalmuk letévése előtt. Az ilyen lemondások nyilvánosan, az illetékes világi és egyházi hatóságok előtt történtek, ahol az illető szerzetesnek vagy személyesen kellett megjelenie, vagy ami többször megtörtént, helyettest kellett küldenie. Egy példát említünk csak fel, amely megvilágítja a többi esetet is. 1700-ban egy másodéves ujoncnövendék a krakói püspökség előtt lemond örökségéről, mégpedig amint a krónika írja: „Minden erőszak és rávevés, minden csalárdság nélkül, önként és szabadon, világos és érthető szavakkal“. Körülbelül 6.000 forint értékű vagyont hagyott a kollégiumra, amelynek kamataiból a filozófiai tanfolyam egy tanárát kellett a kollégiumnak fizetni. („Pro alendo Professore philosophiae . . .“⁷¹⁾

1694-ben Keglevich Mária Terézia grófnő újra tett egy alapítványt. Alapítványa értelmében a podolini atyák kötelesek „a die decessus mei computando duodecim integris annis pro refrigerio animae missas 250 absolvendas instituendo“. Ezenkívül még kötelezte őket, hogy hozzátartozóiért is mondjanak bizonyos számú misét. Ennek vizontszolgálataképen, — mert amint mondja, *minden munkás méltó a maga bérére* — ő és leányai és azoknak utódai *sub anathemate* kötelezik magukat a 12 év alatt évenként 3 hordó bornak hiány nélkül való beszolgáltatására.⁷²⁾

Még 1694-ben az építkezés terén is sokat haladtak. Megkészült a kollégium második emelete is, déli oldalán teljesen kőből. Ezen az emeleten 7 lakoszoba és egy infirmarium is volt.⁷³⁾

1695-ben Fenesi György egri püspök mutatta meg a piaristák iránt érzett rokonszenvét, *singulari ductus erga Scholas Pias affectu* a kollégiumnak évenként 100 rajnai forintot ad, amíg él. Ezért csak annyit kíván tőlük, hogy szándékára néhány misét mondjanak el.

Igy csakhamar újra jó anyagi helyzetbe került a kollégium. Erre enged következtetni az is, hogy 1696 március 27-én Késmárk városának 4.000 forintot kölcsönöztek. Nagy összeg volt ez, de nem is hamarkodták el a dolgot. Bernát atya, a házfőnök összehívta a házi káptalant (*capitulum locale*) s a ház tagjai mindnyájan beleegyeztek, hogy 4.000 forintot adjanak a késmárkiaknak, azonban ők erről írásos kötelezvényt adjanak. (Ezt meg is tették: a kötelezvény eredeti példánya most is meg van a podolini archivumban, itt csak a Lib. I.-ben talált másolatát

⁷⁰⁾ Lib. I. etc. 52-53. lap.

⁷¹⁾ Stat. Dom. Pod. etc. 164-68. lap.

⁷²⁾ Lib. I. etc. 52-53. lap.

⁷³⁾ Lib. IV. etc. 145. lap.

ismertetjük.⁷⁴⁾ Az oklevél elmondja, hogy Késmárk, szabad királyi város kölesönbe kért a piaristáktól *pro ardua necessitate* 4.000 forintot. Az összeg kamatai fejében kötelezik magukat és utódait, hogy évenként Keresztelő szent János napján 240 forintot fizetnek a kollégiumnak, ezenkívül ígérték még egy hordó bort is; ha pedig a piaristák bármi okból vissza akarnák kérni a pénzt, már egy félévvel előbb tartoznak figyelmeztetni a késmárkiakat, hogy legyen idejük a kérdéses összeg előteremtésére: „Mi pedig és utódaink ebben az esetben hiánytalanul, simul et semel viszszafizetjük a kérdéses összeget“.

A következő 3 évre, 1697-1700-ig nincs semmi érdeemes adatunk. 1700-ban történt, hogy Magyarország nádora, Esterházy Pál, felesége és két fia kíséretében meglátogatta a podolini kollégiumot.

Anyagi javaik gyarapításához nagyban hozzájárult, hogy 1700-han megkapták a toporczyi plebániát. A plebánia kegyúra a Görgey család volt, amelynek több fia járt a piaristák podolini kollégiumába s így gondolhatunk arra, hogy a család hálából adta a piaristáknak a plebániát. 1700 október 24-én Raphael piarista atyát, *pro administratione parochiae Toporczensis* Rellner Kázmér poprádi esperes iktatta be a plebániára. A beiktatáson Bernát piarista házfőnök is jelen volt.⁷⁵⁾

Nagy jótévéje volt a kollégiumnak, egykori tanítványa a nemes származású Zatorski Kázmér podolini földbirtokos is, akinek példája azt mutatja, hogy jó tanároknak kellett lenniök az első piaristáknak, ha ilyen hálások voltak irántuk tanítványaik. A hála a jótett nyomán szokott fakadni. A ház történetírója Fautorának, Benefactorának nevezi a nemesszívű adakozót s valóban rászolgált erre. 1701-ben ajándékozott egy nagy ezüst lámpát a templomnak, de adott még értékes szőnyegeket is a zsámolyra és az oltár lépcsőire; Szűz Mária tiszteletére pedig egy szép szobrot állíttatott. Ehhez járult még egy értékes thuribulum meg egy navicula és több apró tárgy.

Ugyanebben az évben Salgowicz András, lublói harmincados⁷⁶⁾ — egykor szintén piarista diák — 100 forintot adott a kollégiumnak. Ezért csak azt kívánta, hogy minden hónapban boldog kimulásáért végezzenek el egy szent misét a Szent Kereszt oltáránál. Midőn pedig haláláról értesülnek, egy énekes misét mondjanak el érte, minden ceremónia nélkül.⁷⁷⁾

⁷⁴⁾ Lib. I. etc. 56-58. lap.

⁷⁵⁾ Lib. I. etc. 68-70. lap.

⁷⁶⁾ Lib. I. etc. 83-84 lap.

V. FEJEZET.

II. Rákóczi Ferenc és a podolini piaristák.⁷⁷⁾ Podolin 1702-ben védelmet nyújt a svédek elől menekülő lengyeleknek. Az 1706-i kozák támadás. A háború és pestis okozta zavarok. Lachowicz György szepesi kanonok alapítványa. A kollégium külső történetének befejezése.

Az 1701. évnek van egy nagyon nevezetes epizódja a podolini kollégium történetében. Az utolsó kuruc fölkeléseknek hős vezére, II. Rákóczi Ferenc, bécsújhelyi fogságából való menekülésében betért a podolini piaristákhoz is. Megszállásának körülményeit több egykorú feljegyzés is megerősíti. A kollégium krónikáirója csak röviden emlékezik meg róla, talán azért, mert még akkor is félt a császáriak bosszújától.

II. Rákóczi Ferenc 1701. november 6-án, vasárnapról hétfőre virradó éjjel, hű apródjával, Berzeviczy Ádámmal, kiszökött a bécsújhelyi várból, ahová Lipót császár bezáratta. Nagy nehézségekkel kellett megküzdeniök, míg elérhették biztonságuk végső helyét, Lengyelországot. Maga Rákóczi írja *Confessio*-iban, hogy a vezető, akit kaptak nem ismerte valami jól az utat és főleg az éjjeli szötétségben nem tudott tájékozódni. Hasztalan volt lámpájuk is, az erős szélvihar és az eső eloltották azt. Nezsideren (a Fertő északkeleti partján), Somorján (Pozsony megyében) és Bajmócon (Nyitra m.) keresztül, ahova 10-én, csütörtökön érkeztek, haladtak céljuk felé. Kalandos menekülésük közben másnap, pénteken déltájban érkeztek Podolinba. Itt szállás és élelem után néztek, mert szökésük óta úgyszólván alig ettek valamit. Rákóczi hétfőn böjtölt és utána sem evett egyebet egy cipónál, Nezsideren vett még egy korty bort magához. Így érthető, hogy megérkezésük a lengyel fennhatóság alatt álló Podolinba nagy megkönnyebülést keltett bennük. Itt már nagyobb biztonságban érezték magukat, midőn azonban a vendéglős figyelmeztette őket, hogy itt naponként meg szoktak fordulni a szomszédos állomáshelyek német császári tisztjei, biztosabb hely után néztek. Mind a ketten dragonyos egyenruhát viseltek, Berzeviczy tisztnek volt öltözve, Rákóczi pedig őrmesternek. Azt persze nem tudhatták, hogy Bécsből csak későn rendelték el üldözésüket, és hogy a szepesi helyőrség még nem hallhatott szökésükről. Az igaz, hogy nem lett volna rájuk nézve jó egy esetleges találkozás a császári tisztekkel, akik könnyen igazoltathatták volna őket. Az igazoltatás pedig tekintve, hogy nem volt útlevelük és Rákóczit amúgy is sokan ismerték a Felvidéken, könnyen végzetessé válhatott volna rájuk. Rákóczi tudta, hogy apródja előtt nem ismeretlen hely Podolin, hiszen

⁷⁷⁾ II. Rákóczi Ferenc podolini tartózkodásának kérdését Friedreich Endre dolgozta fel országos levéltári és egyéb kutatásai alapján, előadásom az ő kutatásait követi. Művének c.: Adatok II. Rákóczi F. podolini tartózkodásához. Közlemények Szepes vármegye multjából. 1912.

Berzeviczy ott járt a piarista kollégiumban: „Szüleinek birtokai a környéken terültek el és ezért a tanulás könnyebbségéért, ám-
bár lutheránus vallású volt, mégis a humaniorákat az Atyák kol-
légiumában, amint a kegyes iskolákat nevezik, tanulta.“ — „Ezért
elhatároztam, hogy abban fogunk kérni az éjjelre biztos szállást,“
írja a fejedelem. Előbb kiiktatta Berzeviczyt, hogy császári
tisztnek vallja magát és mondja azt, hogy párviadalban megölte
egyik tisztársát és ezért kell menekülniök. Berzeviczy még élet-
ben találta egyik tanárát, aki nagy szeretettel és részvétellel fogadta
mindkettőjüket és másnap ő szerzett nekik kocsit és vezetőt, hogy
az Lengyelországba vigye őket. Rákóczi Podolinban misét hallga-
tott és ígért tett, hogy szabadulása emlékére alapítványt tesz,
amely szerint minden hétfőn egy ünnepélyes énekes misét mon-
djanak el a Szentlélekről. Mise után piarista pártfogójuktól kapott
kocsival haladtak tovább Lengyelország felé és harmadnapra meg-
érkeztek Krakóba.⁷⁸⁾

Rákóczi *Confessio*-iban nem nevezi meg azt a piaristát, aki
nekik szállást adott és így csak találgatni lehet, hogy az 1701-ben
ott élő 33 háztagból melyik volt az ő pártfogójuk. A házfőnök
akkor már másodszor Choinski Bernát volt. Ott találjuk még
Goralovicz Sebestyént is, aki Berzeviczy podolini tanulósága idején
(1692) volt házfőnök. A gimnázium igazgatója Kozłowiczki Ange-
lus volt, de élt még az agg és már félig vak Kraus Mihály is,
a rend nagy történetírója, a XVII. század második felének élő
krónikája. Ezenkívül Schrade Bernát (ab Assumptione Beatae
Mariae Virginis) s kivüle még öt atya, tizenkilenc növendékpap
és négy laikus fráter lakott a házban. Az előbb említettek még
jól emlékezhetek Berzeviczyre, aki 9 évvel előbb még tanítvá-
nyuk volt. Hogy közülük kihez volt Berzeviczy legtöbb bizalom-
mal nem tudhatjuk. Ha nem a házfőnökhöz fordult, akkor talán
Schrade Bernát volt a pártfogója, aki őket a ház krónikája
szerint Lengyelországba is elvezette: „a következő napon Len-
gyelországba utazott *deducente P. Bernardo ab Assumptione B.
M. V.*⁷⁹⁾ De akárkivel tárgyalt is szállás érdekében, annyi bizo-
nyos, hogy a házfőnöknek is tudnia kellett a dologról, mert hacsak
rövid ideig tartózkodtak is ott, ő volt a házi uruk.

A hagyomány szerint a Rákócziról elnevezett északi bástya-
toronyban helyezték el őket. S ennél védettebb helyet nem is
adhattak volna nekik. A kolostor kertjében egy öreg hársfa áll,
amelyet még ma is Rákóczi fájának hívnak.⁸⁰⁾

Rákóczi saját Önéletrajza és a piarista ház történetírója
szerint is, csak egy napig tartózkodott a kollégiumban. Novem-

⁷⁸⁾ II. Rákóczi Ferenc Önéletrajza. Kiadta a Magyar Tudományos
Akadémia. Budapest 1876, 126-130. lap.

⁷⁹⁾ Lib. I. etc. 84. lap.

⁸⁰⁾ Friedreich E.: II. Rákóczi Ferenc és a podolini piaristák. Megj.
Közlemények Szepes vármegye multjából, 1910. évf. IV. sz. 72-74. l.

ber 11-én érkezett oda, másnap szombaton misét hallgatott és utána Bernát atya vezetésével elindultak Lengyelország felé. *Die sequenti se expedivit in Poloniam . . .* mondja a ház történetírója.⁸¹⁾ *Et die sequenti* (t. i. november 11. után.) *cura ejus* (sc. professoris Berzeviczy) *conductus auriga ducit nos in Poloniam*. Ezekkel szemben Kolinovics, aki a Rákóczi-korszak sok epizódját feljegyezte, azt állítja, hogy három napig tartózkodtak a kollégiumban. *Podoliniczii in Scepusio divertit ad Patres de Scholis Pii Collegium, ibidemque triduum moratus . . .*⁸²⁾ De biztos, hogy ezen állítása téves, mert Rákócziék nem mertek volna maradni tovább egy napnál, hiszen nem tudták, mikor érkezik meg a szökésük híre és nyomában az üldözési parancs. Már pedig Podolinban császári csapatok állomásoztak. Meg különben is, ha maga Rákóczi is megírja a dolgot, akkor csak neki adhatunk igazat és nem az egy-két évtizeddel utána író Kolinovicsnak.⁸³⁾

Hogy Rákóczi csakugyan egy napig tartózkodott a piaristáknál, azt megerősíti Vitalis János lőcsei harmincadszedőnek 1701. december hó 7-én kelt levele is, melyben jelenti a szepesi kamarának, hogy nála járt Goralovic Sebestyén podolini piarista és elmondta, hogy Rákóczi Ferenc Berzeviczy nevű szolgájával november 10-én Podolinba érkezett, az éjszakát a kolostorban töltötte és a következő napon, reggeli után, Krakó felé eltávozott.⁸⁴⁾ Az nem számít, hogy Rákóczi megérkezésének napját tévesen 10-ére teszi, az a fontos, hogy ki van emelve, hogy már a következő napon elutazott, vagyis csak egy napig tartózkodott ott. S Vitalis levele alig egy hónapra Rákóczi megszállása után kelt. Hogy miért jelentették a piaristák Rákóczi ott tartózkodását a lőcsei harmincadosnak, lengyel alattvaló létükre, valószínű az vezérelte őket, hogy így elkerüljék a császáriak haragját. Ezért hangoztatta Sebestyén atya jelentésében, hogy Rákóczit nagy szakálla és haja miatt nem ismerték fel, hangjáról sem ismerhették meg, mert náluk tartózkodása alatt *ne unicum verbum locutus fuerit . . .*⁸⁵⁾ A királyi hatóságokkal, a szepesi kamarával jóviszonyban kellett lenniök azért is, mivel az utalta ki nekik a régi alapítványok járandóságait.

⁸¹⁾ Lib. I. etc. 84. lap.

⁸²⁾ Kolinovics: *Commentaria de rebus Ungar.* 15. lap. Kézirat a bp.-i Egy. Könyvt. kéziratárában. G. 86.

⁸³⁾ Kolinovics 1715-ben belépett piaristának, de betegsége miatt hamar elbocsátották. S valószínű, hogy amikor még Privigyén noviciuskodott, az ott megforduló lengyel piaristáktól hallotta így a dolgot, vagy pedig ő jegyezte meg rosszul a hallottakat.

⁸⁴⁾ *Repraesentationes ad Cameram Scepusiensem. Acta Cam. Scepusi.* fasc. 250. Országos levéltár. L. Friedreich E. i. m. 127. l.

⁸⁵⁾ Rákóczi, amint Kolinovics állítja, még vezetőjének — akinek egyébként egy értékes aranyszelencét adott ajándékba — sem mondotta meg nevét és állását. (*Patri benefactori nomen aut Statum vel per iter nunquam detegerit . . .*) L. i. m. 86-87. l.

De úgy is megtudták volna róluk előbb-utóbb és akkor csak nagyobb lett volna kellemetlenségük, ha nem előzik meg önkéntes jelentésükkel a császári inkvizíciót. A bécsi kormány ugyanis már nov. 10-én elrendelte Rákóczi körözését, majd vérdíjat tűzött ki fejére. A községeket, amelyek átengedték határait a menekülőt, szigorúan megfenyegette.⁸⁶⁾ Így a piaristák, ha eleinte nem is tudták biztosan, november vége felé már biztosak lehettek róla, hogy Rákóczi volt, akinek szállást adtak. Azonban a császári ház iránti hűségüket csak akkor vélték szükségesnek igazolni, amikor Rákóczi szökése már mindenfelé ismeretes lett és a bujdosók biztonságban voltak, nekik meg félniök kellett esetleges kellemetlenségektől, amiért befogadták, de még inkább, mert menekülésükben is támogatták őket. Persze az utóbbi súlyosbító körülményt Goralovic Sebestyén ügyesen elhallgatta jelentésében s így sikerült nekik a császáriak nehezitelését elhárítani. Annál hálásabb volt irántuk a megmenekült fejedelem, a misealapítvány fejében, amit Podolinban szabadulása emlékére tett, évenként 20 hordó bort rendelt nekik saját szőlőjéből. A mise napjául azért tűzte ki a hétfői napot, mert ez virradt rá fogsága után először. Ezen a napon hálából különösen is ájtatoskodni szokott és böjtölt, amint *Confessio*-iban is olvashatjuk. És amikor 1703-ban fellángolt a felkelés tüze, a piaristákat, akik őt tokaji táborában felkeresték menedéklevél szerzése céljából, igen kegyesen fogadta és nemcsak pártfogó levelet adott nekik, hanem megemlékezvén náluk tett fogadalmáról, intézkedett az évi borjárandóság kiutalásáról is. A kollégium 1703-tól kezdve minden évben megkapta a 20 hordó bort, melyet Lőcséig el is szállítottak nekik.⁸⁷⁾

Mikor Rákóczi fölkelése szomorú véget ért és a bécsi kormány *nota infidelitatis* vád alapján elkoboztatta Rákóczi birtokait, ezzel együtt a piaristák is elvesztették borjárandóságukat. Rákóczi ugyanis jogutódait nem kötelezte az adomány folyósítására, a piaristák meg nem mertek igényük érvényesítéséért folyamodni, minthogy Rákóczi adománylevelében megnevezte az indítékot is, amiért a bort kapták és azonkívül is sok, az uralkodó házat sértő kifejezés fordul elő benne. És ha ez a bécsi kormány tudomására jutott volna, elvesztették volna annak jóindulatát, amire pedig sokszor szükségük volt.

Érdemes a fentebb állítottak megerősítésére közölni a fejedelem adományleveléből⁸⁸⁾ a lényegesebb részeket: „Nos Franciscus Dei gratia Princeps Rákóczi . . . nostrae in praemisso Loco

⁸⁶⁾ Márki Sándor dr.: II. Rákóczi Ferenc. I. köt. 207. lap.

⁸⁷⁾ Történelmi Tár. 1883. évf. 403. lap.

⁸⁸⁾ Eredetije a podolini kollégium levéltárában van meg. Cist. XI. fasc. 2. nr. 1. Másolatát Friedreich Endre: II. Rákóczi Ferenc és a podolini piaristák c. dolgozatából vettem át. Megjelent a Közl. Szep. vm. múltjából, 1910. évf. 2. szám.

nactae Liberationis documenta et monumenta daremus... in elemosynam quotannis pro praememoratis Patribus Piarum Scholarum, viginti vasa vini, eademque Leutochoviam usque devehi ordinavimus, Nominati quoque Patres, quavis hebdomada, usquedum nostra hac elemosyna et beneficio uterentur, die Lunae Sollemne Votivum de Scto Spiritu, in memoriam nostrae premissae liberationis cantare erunt obligati. Datum ex Castris Nris ad Tokaj positis. Die XXIII. Decembris, Anno MDCCIII. Fr. Rákóczi.“

A podolini piaristák érdemét nem kell hangoztatni, beszélnek erről a hálás fejedelemnek sorai a maguk szépségében. Ha megfontoljuk, hogy a kollégium akkori lakói között igazi magyar eredetű rendtagot nem is találunk, akkor értjük meg csak igazán a magyar szabadsághős, Rákóczi iránt tanúsított irgalmas cselekedetük igazi értékét. Akkor érezzük, hogy miért írhatta a magyar szabadságharc ideálistelkű vezére, hogy „Podolincai klastrombéli Pater hiveink, hozzám s hazájukhoz való igaz szereteteknek s hűségeknek megbizonyításokra, nálunk s táborunkba magukat bejelentették, kívánván egyszersmind protekcionális levelünket, maguk személyek iránt, kiknek is kéréseket méltóknak ítélvén, ezen protekcionális levelünk által mind lovas, mind gyalog tisztjeinknek parancsoljuk, serio és keményen, akármilyen néven nevezendő jószágokban, se maguk személyében, megháborítani és károsítani ne merészeljék, sem pedig direkciónjuk alatt lévő hadainknak elkövetni meg ne engedjék, különben... kemény érdemek szerint való halálos büntetésüket el nem kerülnek!“⁸⁹⁾

1702-ben a svédektől szorongatott lengyeleknek szolgált védelműl a kollégium. Sokan menekültek ez alkalommal védelmébe azok, akik csak valami kapcsolatban voltak a piaristákkal, s a kollégium kitárta kapuit a szorongatott embereknek, mintegy meghálálni akarván, hogy egykor ők is megnyitották előttük a letelepedés lehetőségének kapuját. Sok egyházi kegytárgy, sok értékes kincs kapott itt gazdáin kívül védelmet. A tarnovi társaságtalan két nagy ezüstitárgyat, két ezüst pásztorbotot; a varsói piaristák meg két nagy ezüstitel és egyéb templomi felszereléssel megtöltött ládát vittek Podolinba, hogy ott a veszély elmúltáig védve legyen.⁹⁰⁾

A Rákóczi-féle fölkelés hullámai elcsaptak egész Podolinig is, és ez egyáltalán nem kedvezett a tanítás rendes, nyugodt menetének. A fölkelés első évében 1703-ban, a tanulók létszáma erősen megapadt, de amilyen hirtelen jött a félelem a háborús idők miatt, oly hamar el is múlt; amikor ugyanis látták, hogy a

⁸⁹⁾ Ez a pártfogó levél is a tokaji táborban kelt, de még két hónappal előbb, 1703. október 9-én. Eredetiye a podolini piarista levéltárban. Cist. XI. fasc. 1. nr. 2. Ezt a példányt Friedreich Endre említett dolgozatából vettem.

⁹⁰⁾ Lib. I. etc. 85-86. lap.

szabadságért küzdő fejedelem menedék levelet adott a kollégiumnak, meg a Lubomirskiakban is, mint patrónusban bizhatnak, újra kezdtek visszatérni az Alma Mater védő karjai közé. S jó néhány éven át nem is zavarta meg nyugodt munkájukat semmi, csak mikor 1706. februárban egy, a Szepességben portyázó kozák csapat óriási pusztítást végzett, ez riasztotta meg a kollégium békés lakóit. A házi krónika szerint olyan súlyos csapás érte őket a kozákok támadásával, amilyent sok ideje nem szenvedtek már. Ez a barbár horda, miután a Szepességet őrző lengyel őrséget nagyrésztben szétszórta, már-már Podolint is pusztulással fenyegette, amikor a fejedelmük nagyméltatlankodva visszarendelte őket. Boldogan írja a kollégium történetírója: mindezen zavarok közepette a podolini kollégium szerencsésen épségben maradt.⁹¹⁾ Ettől kezdve 1710-ig majd minden évben megzavarta hol a háború, hol a pestis munkájukat. Úgyhogy 1707-ben már az év elején be kellett szüntetniök a szomszédos helyeken kiütő pestis miatt a tanítást. Természetes, hogy így tanulók is elszéledtek. A gyermekéért aggódó szülő nem hagyhatta a zavaros idők miatt gyermekét idegenben. A tanítás kisebb-nagyobb kivétellel csaknem négy éven át szünetelt. A rendi növendékeknek is kénytelenek voltak biztosabb helyet keresni és előbb Szawniczára, majd Jazowskoba vitték őket. Itt Sendzimir Jeromos udvarában vonták meg magukat; ide költözött körülbelül 100 főnyi diákjuk is, akiket a vész elmúltáig az ottani plébános házában tanítottak. 1711. májusában megszűnt a járvány Podolinban, mire visszaköltözhetnek elhagyott helyükre.⁹²⁾

Nem is igen találunk ezen fegyvercsörgés és pusztító pestis idejéből értékes adatot egyetlen krónikában sem; hiába, *inter arma silent musae*. A tanítás csaknem teljesen szünetelt. Igazán a legjobbkor jött, hogy még ezekben a szomorú időkben is gondoltak rájuk szerető és hálás lelkek. Ha valamikor, hát kétségtelen, az akkor nyújtott segítség szolgált igazán örömeikre és bátorításukra. Hiszen aki a szorult helyzetben lévőket segíti, az segít igazán. Ilyen jótevőjük volt Lachovich György szepesi kanonok, aki 100 arany összegű alapítványt tett a kollégium javára. Az összeget az adományozó ajánlata után néhány hét múlva ki is utalta; bizonyára látta a kollégium szorult helyzetét. — A podolini kollégium atyáihoz küldött adománylevelét hálából a piarista történetíró beiktatta a ház történetét megörökítő évkönyvébe. — Levelében kívánja, hogy minden hónapban két misét mondjanak, egyiket a főoltárnál végezzék, énekes legyen és hogy néhány atya és laikus frater is jelen legyen azon, akik az ő szándékára imádkozzanak; másikat végezhetik tetszésük szerint.

⁹¹⁾ Lib. I. etc. 86. lap.

⁹²⁾ Catalogus Studiosorum. Lib. XXV. Coll. Pod. Familiae, 258. lap.

Felhatalmazta őket, hogy engedélyével ezt a kívánságát módosíthatják.⁹³⁾

VI. FEJEZET.

A podolini iskola, a rendi növendékek kiképzése a tanárságra és a papságra. A tanulók, az osztályok száma, a tanulók kora, nemzetisége, származási helyük és vallásuk. Tanítási módszer és az erről szóló rendeletek.

A podolini kollégium történetében meg kell rajzolnunk a piaristák iskolai munkáját is, és a tanítványaikkal kapcsolatban több érdekes szempontot kell tárgyalnunk.⁹⁴⁾ Lubomirski alapító levelében megjelöli a piaristák munkakörét: az ifjúságot keresztény áhitatra és tudományokra neveljék...⁹⁵⁾ S hogy ennek a célnak megfelelhessenek, maguknak is tanulniok kellett. A piaristák a kezdet kezdetétől fogva nagy gondot fordítottak a tanárképzésre, hiszen a rend speciálisan tanításra alakult. Calasanzii szent József, a rend alapítója, maga is nagy gondot fordított arra, hogy hívatott és jól képzett tanárokat állítson az ifjúság vezetésére. Számtalan jelét találjuk ennek a rendi *Constitutio*-kban is; és pedig, amint mondja, azért van szükség képzett tanárookra, mert a gyermekeket csakis így nevelhetik zsenge éveiktől kezdve jámborságban és ismeretekben, és így lehet majd remélni, hogy azoknak egész élete szerencsés lefolyású lesz.⁹⁶⁾

A rend előljárói mindig szem előtt tartották ezt az előírást s különös gondot fordítottak a fiatalok kiképzésére. A piarista növendéknevelés a kor szükségleteinek megfelelően történt már régen is. A podolini kollégium kezdő éveiben nagy nehézségekkel járt ugyan a tanárok kiképzése, részben mert az általános rendi zavarok miatt nem lehetett kellő succrescentiát termelni, — hiszen a pápai eltörölő bulla megtiltotta a növendékfölvételt — részben az uralkodó politikai zavarok miatt, amelyek nem adták meg a tanításhoz szükséges nyugalmat.⁹⁷⁾

⁹³⁾ Lib. I. etc. 87-90. lap.

⁹⁴⁾ Főforrásaim ebben a fejezetben: Moesch Lukács 1663-ban rekonstruált *Catalogus Studiosorum*-ja és egy régebbi *Catalogus*. Ezen jegyzékek nem nélkülöznek kisebb-nagyobb hiányosságokat, aminek fő oka, amint azt Moesch írja, az volt, hogy Magyarországon akkor háborus idők uralkodtak és ennek folytán a könyvtárak elpusztultak. Maga Moesch is elismeri, hogy *Catalogus*-át csak nagy ügyel-bajjal tudta összeállítani az egyes évek fennmaradt *Regestá*iból. Nagy nehézséget jelentett számomra, hogy mindkét *Catalogus* keresztnevek betűrendjében közli a tanulókat, ami az áttekinthetőséget nagyon zavarja. Moesch művének végén, a tanulók névjegyzéke után, egy *Memorabilia* c. függelék ad, ami nagyon sok értékes adatot tartalmaz.

⁹⁵⁾ Lib. I. etc. 14. lap.

⁹⁶⁾ *Constitutiones*... Proemium 2.

⁹⁷⁾ L. erre vonatkozólag Fináczy Ernő: A magyarországi középiskolák multja és jelene c. művének 26-27. l.: XVII. sz. iskolái nem működtek oly nyugodtan, mint ma az iskolák. A háborúk miatt sokszor évekig szünetelt a tanítás.

A podolini studiumban a piarista növendék eleinte csak a alsóbb osztályok vezetéséhez megkívánt tudományos ismereteket sajátította el. A növendékképzésnek a menete a következő volt. A noviciátus két évig tartott: az első évfolyamban tisztán csak lelki étellel, aszkézissel és a rendi étellel ismertették meg a fiatalságot. gy kívánta ezt a rend alapítója is, midőn határozot-
tan írja egyik levelében: „Nem akarom, hogy növendékeink az első próbaévben, mielőtt a lelki életben valami előmenetelt nem tesznek, tanulással foglalkozzanak.“ A noviciátus második évében azután megkezdték a humaniorák és az aritmetika ismétlését. Az aritmetikának rendszeren külön tanára volt a növendékek részére. Minthogy ezen studiumok rendszeren két évig folytak, a növendé-
keket, akik másodéviük befejezése után fogadalmat tettek, még fogadalmuk letévése után is kötelezték egy évig ezen tanulmá-
nyaik folytatására. Ezek után, azaz rendszeren három évi növen-
dékség után, néhány évig tanítottak az alsó osztályokban, amint ezt az 1682-i tartományi gyűlés rendelettel is kötelezi. Azt, hogy meddig tanítottak ez a rendelet sem mondja meg; valószínű azonban, hogy 2-3 évig kellett tanítaniok.⁹⁸⁾

Conti rendfőnök mindjárt 1642-ben megalkotta a studiumot a másodéves noviciusok és a már fogadalmat tett növendékek részére. Az intézet előjárójává Strinboch Ágostont, tanárává pedig Neumann Gliceriuszt tette,⁹⁹⁾ aki ugyan még maga is csak fogadalmas növendék volt — hiszen csak 1648-ban mondott újmisé-
t — de kellő tudománnyal rendelkezett már. Ez a studium magában foglalt minden, a humaniorák körébe vágó ismeretek tanítását. Előadásbeli készségüket disputációkkal és szavalatokkal fejlesz-
tették; bevezették őket a verselés és szónoklás művészetébe; a kor meg is kívánta, hogy a tanár értsen a szónokláshoz és a verse-
léshez. Alkalomadtán nagy hasznát vették ezeknek az ismere-
teiknek, így Opatovski Vencel egy alkalommal szép órában magasztalta a kollégium alapítóját, Lubomirskit.

Eddigi tanulmányok főként csak az alsóbbfokú oktatásra képesítették a piaristákat, úgyhogy nagyon érezhető volt a magasabb műveltséget megalapozó filozófiai tanulmány hiánya. Ezért már az első podolini házfőnök, Franco, Lubomirskihez fordult és kérte, hogy szerződtesse a krakói akadémiától egy filo-
zófiai tanárt, aki a podolini rendi studiumban szakszerű előadá-
sokban közölje a piarista növendékekkel a szükséges bölcséleti ismereteket. Maga a rend ekkor még nem tudott saját kebeléből bölcséleti tanárt alkalmazni. S csakugyan nem volt hiábavaló a házfőnök fáradozása, mert Lubomirski Pietraskiewicz, Kázmér krakói akademikust megnyerte a kívánt célra 1648-ban. Így Podol-

⁹⁸⁾ Prónai Antal dr.: A piarista iskolák kezdete, Budapest. 1899
37-40. lap.

⁹⁹⁾ Lib. I. etc. 23. lap.

inban már az alapítás után 6 év múlva bölcseletet is hallgathattak a tanárjelöltek. Lubomirski évi 100 tallért, élelmét és ruhát adott fizetésképpen a filozófiai tanárnak. Így sikerült a fiatalság képzését és vele kapcsolatban iskoláik színvonalát emelni. Hiszen a jobb tehetségű világi tanulóknak is megengedték, hogy hallgathassák a filozófiát; csak előbb egy szigorú examanen kellett bebizonyítaniok alkalmasságukat.¹⁰⁰⁾ A filozófiai tanfolyam két évfolyamú volt. Első hallgatói között találjuk az akkor még világi Kraus Mihályt, a későbbi piarista rendfőnököt¹⁰¹⁾ rajta kívül még 6 világi hallgatója volt az első kurzusnak. Érdekeségből még megemlítjük, hogy a 6 között volt egy magyar is, Franciscus Loszicki nobilis Hung.¹⁰²⁾ A hallgatók közt legtöbbször vitte Kraus Mihály, aki nemsokára maga is piarista lett és a podolini studiumban hamarosan ő lett a filozófia tanára, mégpedig ugyancsak Franco házfőnök megbízásából, aki 1662-ben rzeszovi (lengyel) házból hívta meg Podolinba.¹⁰³⁾

A filozófiai tanfolyam elvégzése után újra tanítottak és most már ha méltóknak találták őket előljáróik, a teológiára bocsátották őket. A podolini teologiai studium három évig tartott. A teologiai disciplinák elvégzése után szentelték őket pappá. Látjuk tehát, hogy abban az időben is jó ideig tartott, míg valaki teljesen elvégezte a szerzetestanári pályára való készülést; és ha beleéjjük magunkat az ő korukba, éppenséggel nem mondhatjuk, hogy rendszertelen volt tanárképzésük. Azok, akik nem jutottak el a felszentelésig, rendszeren csak alsóbb osztályokban taníthattak, valamint a fiatalabb felszentelték is, hacsak a helyzet nem kényszerítette őket más eljárásra, ezt különben az 1687-i tartományi gyűlés is szorgalmazza. S csak lassan a korrallal együtt haladhattak az osztályokban is fölfelé.

Azt talán mondanunk sem kell, hogy az oktatás nyelve a latin volt, hiszen annyi különböző vidékről toborzódó intézmény, mint a podolini kollégium, el sem képzelhető más nyelvvel, a latin nyelv egyetemességével lehetett csak mindenkire hozzáférni. Ezért meg is kívánták a latin nyelv ismeretét még a tanítványoktól is és szigorúan elrendelték, hogy a tanárok (magistri) mind latinul beszéljenek a tanítványoknak, akiről pedig kiderült, hogy anyanyelvét használja, azt szigorúan megdorgálták a refektoriumban, vagy még szigorúbban, kenyéren és vízen való bőjtöléssel büntették.¹⁰⁴⁾

Még egy érdekes és egészen modern korba beillő gyakor-

¹⁰⁰⁾ Moesch L.: Memorabilia. Podolin, 1685. 2. lap.

¹⁰¹⁾ Kétszer is megválasztották a lengyel provincia főnökének, első ízben 1677-80, volt rendfőnök; másodszer 1686-89.

¹⁰²⁾ Moesch L. u. o.

¹⁰³⁾ Kraus M.: Hist. Prov. Pol. 208. lap.

¹⁰⁴⁾ Lib. III. Adventus, Visitationes Majorum, Superiorum, Intimationes Capitulorum 1642-1745. 72., 172. lap.

latot is megtalálunk a piarista tanárképzésben, t. i. a mai gyakorló tanárságnak akkori típusát. Már 1696-ban a generális meglátogatván a podolini kollégiumot is, „április 6-án jött Podolinba Foci Ferenc János, rendünk generálisa és apostoli vizitációt végzett“ ...¹⁰⁵⁾ egyenesen megparancsolta, hogy a noviciusok, magiszterük vezetésével ketten-hárman menjenek el egy-egy órára és így gyakorolják magukat a tanításban. A magiszter azután kérdezze ki őket észleléseikről, adjon nekik kellő utasításokat.¹⁰⁶⁾ Ugyanakkor arról is intézkedik a generális, hogy senki a növendékek közül addig ne bocsáttassék az iskolába, amíg előbb a kétéves retorikai és utána a kétéves filozófiai, sőt ha lehetséges, a három éves teológiai tanfolyamot el nem végezte. A három tanulmányi kurzus számára a lengyel provincia három különböző helyét jelölte meg székhelyül a generális. A retorikai kurzus Podolinba került, a filozófiai Rzeszovba tették, míg a teológiai tanulmány székhelyévé, az első évfolyamban Górátt jelölték meg (Varsótól délre); ezután történt úgy látszik a felszentelés, mert a két utolsó teológiai év, amelyet Varsóban végeztek „tantum pro sacerdotibus“ rendeltetett.¹⁰⁷⁾

Hogy mit végeztek az egyes kurzusokban, arra is találunk adatokat. A retorikai tanfolyam első évében tanultak *de Prosodia*, a helyes kiejtés és hangsúlyozásról, előgyakorlatokat végeztek a szónoklásból, majd rákerült a sor a rendes retorikai előadásokra. S végül tanulták még a szónoklásnak egyéb technikai részeit is. Második évben: *De inventione oratoria*. *De elocutione poetica*, *De reliquis retoricae partibus* és *De arte poetica* volt az anyag. Persze a végzett anyagot többször átismételték. Az évet négy trimesterre osztották be s ennek a végén voltak a vizsgák. A vizsgák szigorúságára is találunk rendelkezéseket: „*Praescriptorum examinum seria servanda* ...¹⁰⁸⁾ — mondja a rendelet.

A filozofián első évben logikát tanultak, Szent Tamás rendszere alapján; második évben fizikát és metafizikát tanultak, az utóbbit csak az utolsó trimesterben.

A teológiából nagyjából ugyanazokat végezték, mint ma, — hiszen akkor már a trienti zsinatszabályozta a teológiai oktatást, — csak más sorrendben és formában. Akkor még a jogi, dogmatikai és morális disciplinák nem szerepeltek külön teológiai tudományágakként. Elég betekintenünk egy év anyagába és azonnal meggyőződhetünk róla. Pl. mindjárt az első évben vé-

¹⁰⁵⁾ U. o. 128. lap.

¹⁰⁶⁾ U. o. 63., 141. lap. Foci F. János első volt a piarista generálisok közül, aki az Alpokon túli provinciákat meglátogatta, nem törődve se a hosszú út fáradalmaival, se a háborus időkkel.

¹⁰⁷⁾ Lib. III. etc. (*Intimato Visitationis Generalis 1696., De studiis nostrorum*). 141. lap.

¹⁰⁸⁾ Lib. III. etc. 141-142. lap.

gezték a ma már dogmatika körébe tartozó részt. A *De sacramentis in genere et specie*; tanultak a morális teológia körébe vágó dolgot is, *De vitiis et peccatis*, *De virtutibus catholicis*; és tanultak még jogot is: *De legibus*, *De voto et statu religioso*.¹⁰⁹⁾ Mindezekből arra következtethetünk, hogy akkor még nem volt az egyes teológiai tárgyak anyaga rendszeresen elkülönítve. A podolini kollégium történetének első fél századában hogyan történt az ott élő tanárok kiképzése, megrajzoltuk. Ez szorosán hozzátartozik az iskola történetéhez, mert így világosabban áll előttünk, miért szerették meg őket oly gyorsan és annyira a szülők, hogy oly nagy számban bízták rájuk gyermekeik nevelését. Most még a tanulókkal kapcsolatban keli egy-két dolgot felkutatnunk és a tanítás tárgyát, valamint egyéb iskolai dolgokat ismertetni.¹¹⁰⁾

Először megvizsgáljuk, milyen *osztályok* voltak a *kollégiumban*. Itt a rendi Constitutio-k előírását tekintették irányadóul. „Célja lesz tehát a mi intézményünknek tanítani a gyermekeket az első elemektől kezdve a helyes olvasás, számolás módjára, a latin nyelvre, különösen pedig a jámborságra és a keresztény tanra“.¹¹¹⁾ A szent alapítónak ezt az előírását minden piarista iskola megtartotta és kezdetben csakugyan a podolini kollégiumban is tanították az elemi ismereteket; persze e mellett a gimnáziumi oktatást is művelték. Az elemi iskolák voltak főismeretetői a piaristáknak a jezsuita iskolákkal szemben, ahol csak gimnáziumi ismeretekre oktatták a tanulókat. Érthető ez Calasanz szándékából is, hiszen ő elsősorban a szegény gyerekeket akarta felkarolni és főleg abban a korban, elgondolhatjuk, hogy a szegények nem tudták hosszú éveken át iskoláztatni gyermekeiket és így legtöbbször bizony csak az elemi ismeretekig vihetette. Hogy Podolinban volt elemi oktatás is megerősíti majd még a tanulók kora az alsóbb osztályokban, amely a mai elemi iskolások korának felel meg és az anyag, amit végeztek. Az elemi oktatás egyik nagy érdeme volt a piaristáknak, mert így sok szegény gyermeket részesítettek a műveltség alapvető kincseiben.

¹⁰⁹⁾ Lib. III. etc. 142-143. lap.

¹¹⁰⁾ A podolini kollégium iskolaügyeire vonatkozólag sok érdekességet tudunk meg a fentebb említett Catalógus-ból és egyéb forrásokból, amelyek nem közvetlenül a tanításra vonatkoznak. Igen érdekesek ezek a Catalógus-ok, mert nem csak a tanulók nevét őrizték meg számunkra, hanem a nevük mellett ott találjuk még vallásukat, nemzetiségüket, származási helyüket és végül osztályukat, amelybe jártak. Ezek az adatok azonban nem mindenütt találhatóak és így nem nyújtanak teljes képet, de így is elégséges forrásul szolgálnak arra, hogy megállapíthassuk, milyen osztályok voltak a podolini kollégiumban, milyen érdekességek fordulnak elő a tanulók korára nézve továbbá, hogy a tanulókat nemzetiségi, honosági és vallási szempontból megbírálhassuk; s végül megállapíthassuk, miként tanították a tanárok.

¹¹¹⁾ Constitutiones . . . Prooemium 5.

Mert a piaristáknál ingyenes oktatást nyerve, buzdítva és megsegítve, elkallódás helyett a műveltség útjára léphettek a szegényebb társadalmi osztályok gyermekei is. Ma már az elemi osztályok elmaradtak a körülmények miatt a piarista iskolákból, de még 30 évvel ezelőtt is voltak a piaristáknak elemi iskoláik. (Így Tatán, Nagykárolyban, Privigyén és Kolozsvárott.)¹¹²⁾

A podolini iskolát 1643. június 18-án nyitották meg a vár udvarán épített két tanteremben¹¹³⁾; az ünnepség lefolyását már ismertették. Egyelőre csak két osztály nyílt meg és pedig amint a ház történetírója megörökítette: „Magister latinae scholae, scilicet principiorum et grammaticae constitutus est P. Augustinus a S. Carolo; Scholae vero legendi F. Lucas a S. Ludovico.“¹¹⁴⁾ Azaz a latin nyelvű osztály és a kezdő ismereteket nyújtó olvasó osztály nyílt meg, amelyben valószínű az írás elemeire is oktatták a tanulókat. Az osztályok az első két évben, 1643- és 1644-ben nincsennek feltüntetve a Catalogus-ban, de 1645-ben már új névvel is találkozunk a *Schola parva*-val. Minthogy azonban ennek később történő alapítását egy forrás sem említi, valószínű már az első évben megvolt ez is, csak egy tanár vezette a másik kettővel, lévén kevés tanára a kollégiumnak.

1646-ban megnyílt az úgynevezett *Syntaxis* osztálya, amelynek tanára szintén Neumann Glicerius lett. Ebben az osztályban tanították a latin mondattant, párhuzamosan a megfelelő auktorokkal. Nagyot lendített a podolini iskola fejlődésében, hogy 1648. július 19-én már megkészült az eddigi kényszerépület helyett a specialisan iskolai célokra épített kollégium. Mostmár több tanterem állott rendelkezésükre és így még ugyanabban az évben a poétikai osztályt is megnyithatták, melynek tanára Opadowski Vencel lett, aki az iskola megnyitásakor szép versben zengett hálát az alapító Lubomirskinak.

Ugyanebben az évben nyílt meg a rendi növendékek számára a két évfolyamú filozófiai kurzus is, amelyen az arra méltó világiak is részt vehettek.¹¹⁵⁾ Végre 1651-ben „Isten segítségével, kollégiumunkban a szokott kiegészítés szerint a retorikát is tanítani kezdtük, amelynek első tanára Márton atya lett“. Első évben 5 tanítványa volt a retorikai tanfolyamnak.

Volt még aritmetikai osztálya is a kollégiumnak, amelyben a számtant s a vele kapcsolatos gyakorlati ismereteket közölték. De aritmetikát a többi osztályokban is tanítottak, hiszen Calasanzi Szent József maga is különös figyelmébe ajánlotta fiainak: „Aritmetikát tanítani a mi iskoláinkban nagy érdem“, és valóban a számtan tanítás gyakorlati iránya a piarista iskoláknak nagy népsze-

¹¹²⁾ Prónai Antal dr. U. o. 29. lap.

¹¹³⁾ Lib. I. etc. 20. lap és Moesch L.: Memorabilia I.

¹¹⁴⁾ Lib. I. etc. és Stat. Dom. Pod. 25. lap.

¹¹⁵⁾ Lib. I. etc. 23. lap

rúséget szerzett a kor többi iskoláival szemben, ahol a számtanból csak igen keveset tanítottak.¹¹⁶⁾ Az aritmetikai osztálynak egyik legfontosabb célja volt előkészíteni az ifjúságot az életre; hiszen, ebbe az osztályba csak a többi osztályok elvégzése után járhattak. Ezért figyeltek arra, hogy az aritmetikai osztályba igazán tapasztalt és széles látókörű tanárok kerüljenek. „Az aritmetikai iskolában oly magiszterre van szükség, aki nem csak a számtani példák gyakorlását tanítja, hanem az Úr félelmét is. Mert ebből az osztályból mennek ki a fiúk az életbe, nagyon fontos tehát, hogy az Úr szent félelmétől egészen áthatva távozzanak“.¹¹⁷⁾

1651-től kezdve a kollégiumnak a következő osztályai voltak: *classis infimista*, *parvista*, *principista*, *grammatista*, *syntaxista*, *poeta*, *rethorica*; ezek után volt az egy éves *aritmética*. Hogy mit tanítottak ezekben azt már részben bemutattuk, részben megnevükből is láthatjuk. Ezekhez járult még később a *Catalogus* szerint *germani* néven nevezett új osztály, amelyet rendszeren még az *infimista* előtt végeztek a tanulók, akiket itt német nyelvű alapismeretekre oktattak. Talán az a szempont szerepelt alapításában, hogy a németül tanulni akarók jobban elsajátíthassák a nyelvet. Ezek voltak a podolini kollégium osztályai, amelyeket rendes körülmények között 10—12 évig végeztek el a tanulók. A helybeliek, akiknek nem kellett annyira sietniök rendszeren hosszabb ideig végezték el, azért akadt, aki helybeli létére is rendszeren idő alatt végzett. Horner Gergely például 1687-ben kezdte és 1697-ben végezte; közben egy évig volt *germanista*, három évig járt *infimába*, egy évig *syntaxista*, egy évig *grammatista*, egy évig nem járt, (vagy legalább is Podolinban nem) utána egy-egy évig a *poetikai* és *retorikai* osztályba járt és végül az egy éves aritmetikai osztályt végezte el vagyis 9 évig járt a podolini kollégiumba. De volt olyan eset is, mint például Loikó Gergelyé, aki kerek 23 esztendeig volt a kollégium diákja. 1682-ben kezdte 6 éves korában — *Gregorius Loiko podolin. an. 6. infimista*. — 7 évig volt *infimista* többi osztályokban is több évet töltött, a *retorikát* 1699-ben végezte el, utána világi pap lett s így egy évig Podolinban *teologia moralist*, majd 6 évig *filozófiát* tanult. 1706-ban fejezte be tanulmányait a *piaristáknál*, utána mindjárt világi pappá szentelték és a Szepességben lett *lelkész*. Az említett két példa elég világosan mutatja, hogy előfordultak rendszeren ideig tartó iskola végzéseken kívül a kor szellemének hű tükré képen hosszabb és kalandos diákoskodások is. Még nagyobb szélsőségek is előfordultak a tanulók korát illetőleg. Az egy osztályba járó tanulók korának vizsgálása hű képét adja a kor zavaros tanügyi állapotának. A *Catalogus* a tanulók korát inkább csak az első évtizedekben adja, talán mert

¹¹⁶⁾ Prónai Antal dr. U. o. 61. lap.

¹¹⁷⁾ Prónai Antal dr. U. o. 62. lap.

akkor történtek a feltünőbb furcsaságok. Ezt az állításunkat megerősíti az a tény is, hogy később is csak akkor jegyzik fel a tanulók korát, ha nagy eltérés fordul elő az egy osztályba járók között.¹¹⁸⁾

Mindjárt 1643-ban találunk a tanulók között 7 éveseket, — Andreas Nut podol. an. 7. —; de találunk 18, sőt 22 éveseket is, — Alexander Sielski polonus an. 22 —; vagy pl: 1652-ben Jedlinski Albert lengyel klerikus 36 éves korában iratkozott be a parvába. Két évig tanult együtt 10-12 éves gyermekekkel s utána pap lett. A kezdő osztályokban a közepes kor 7-10 év, amely közepes kornak marad a szélsőségek között, természetesen arányosan emelkedve a felsőbb osztályokban is. Állításunk igazolására idézem a Catalogus 1646-i adataiból a infimába járó tanulók közül azokat, akiknek adatai ideváganak:

Joannes Klein	podol. an. 10.	Infimista.
Jacobus Leon	„ an. 7.	„
Joannes Glotz	„ an. 9.	„
Jacobus Toporcer	„ an. 9.	„
Jacobus Szymma	polonus Ruzbachensis	an. 7. infimista
Jacobus Dragos	„	„ 10. „
Georgius Schuster	podol. an. 6.	Infimista.
Georgius Wagner	„ „ 5.	„
Georgius Glotz	„ „ 13.	„
Michael Mrass	„ „ 9.	„

Ezekhez hasonló adatot sokat találunk még a Catalogusban, amelyek mind azt mutatják, hogy a legalsó osztályt általában 7-10 éves gyermekek látogatták.

Az ifjúság nemzetiség szempontjából nagyon tarka képét mutat, ami Podolin történetéből és földrajzi helyzetéből magyarázható. Podolint, akárcsak az egész Szepességet, a szász telepesek népesítették be a XII. században; s minthogy a szász élelmes iparos és kereskedő nép volt, csakhamar élénk összekötetésbe lépett a szomszédos lengyelekkel, akikre földrajzi helyzeténél és a viszonyoknál fogva is utalva volt.¹¹⁹⁾ Nagy Lajostól kezdve Podolin beleesett abba az útvonalba, — Lőcse—Lubló—Szandec—Krakó, amelyen akkor a szepesi városok Lengyelország felé élénk kereskedést folytattak.¹²⁰⁾ Még egy igen fontos mozzanat néprajzi tekintetben, Podolinnak és a többi szepesi városnak 1412-ben történő elzálóságát. Mindezeknek eredményeként a

¹¹⁸⁾ Lásd erre vonatkozólag még Fináczy E. már i. m. 28. l.: „A tanulók korkülönbsége biztos szabályok híján igen nagy volt (a XVII. sz-ról szólva): így pl. tudunk gymnásiumot, melynek legalsó osztályában volt hét éves és 18 éves ifjú, ami az akkori rendezetlen viszonyokból magyarázható. A tanulók feljebbmenetele se volt szabályozva: néha évekig éltek egy osztályban“.

¹¹⁹⁾ Wéber Samu: I. m. 5-7. lap.

¹²⁰⁾ Miskolci István: I. m. 153. lap.

a lengyel nyelv és a lengyelség is folytonosan terjedt a Szepességben, vele együtt Podolinban is.¹²¹⁾ Idők multával a tótság is jelentkezik a Szepességben. Magyarok gyér számában mindig voltak itt, különösen főrangúak. A török hódoltság zavaros korszakában leltek itt sokan nyugalmas tartózkodási helyet, hiszen a lublói várban lengyel őrség volt elhelyezve, amely az egy 1706-i kozák támadást kivéve mindig meg tudta védeni környékét.¹²²⁾ A Felvidéken hadakozó magyar felkelők is semleges zónaként tekintették és megkímélték, mert rá voltak szorulva a sztaroszták jóindulatára.¹²³⁾ Moesch megemlékezik róla, hogy 1671-ben *ubi* (sc. Podolin) *praesertim Superiores Hungarici sub protectionem confugerunt...* Különösen 1683-ban menekültek sokan mivel Thököly felkelő csapatai a jezsuitákat kiűzték az ország felső részében lévő iskoláikból,¹²⁴⁾ Kassáról, Ungvárról, Eperjesről, Lőcséről és Szepesváraljáról és így „nullibi hoc anno in superiori Hungaria erant scholae catholicae, praeter nostras Podolinienses“ . . . „numerosa hungarica juvenus, praecipue nobilis catholica venit ad scholas nostras anno 1683 . . .“ De a nyugodt idők helyreálltával a magyarok újra visszaszivárogtak régi helyeikre.¹²⁵⁾

Amilyen volt a lakosság nemzetiségi összetétele, olyan volt nagyjából a tanulóké is. Előfordult ugyan, hogy messzeföldről jöttek olyan nemzetiségűek is, amilyeneket még a vegyes lakosságú Szepességben sem találunk meg, de ezek ritka kivételek voltak.¹²⁶⁾ Legnagyobb számban a lengyelek és németek voltak, de szépen akadtak köztük magyarok is továbbá oroszok, tótok, csehek és morvák. Eleinte a Catalogus adataiból a németek többségére következtethetünk, később azonban a németek csökkentek és ezzel arányosan a lengyelek szaporodtak; annyira, hogy az 1700-as években már 365 tanuló közül 85% lengyel volt.¹²⁷⁾ Érthető ez, hiszen Podolinban háborús időkben sok lengyel is keresett és talált nyugalmas lakóhelyet. Így az 1654—56-ig tartó svéd-lengyel háború miatt, a ház annalistája szerint *numerosissima juvenus huc conflavit*. A háborúk miatt a lengyel iskolákat bezárták s ezért, különösen az előkelő lengyel nemesség fiai, látogatták a podolini kollégiumot. Természetes azután, hogy az ilyen odamenekültek közül sokan megszerették új helyüket és ottmaradtak.¹²⁸⁾

A lengyelek számának növekedésére előnyös volt még az a körülmény is, hogy a tanárok is később mindinkább lengyel

¹²¹⁾ Wéber Samu: I. m. 6-7. lap.

¹²²⁾ Lib. I etc. 86. lap.

¹²³⁾ Balanyi Gy.: I. m. 102. lap és Kraus M.: I. m. 461.

¹²⁴⁾ L. Fináczy E. i. m. 27. l.

¹²⁵⁾ Moesch L.: Memorabilia.

¹²⁶⁾ A Catalogus Studiosorum-ban talált adatok alapján.

¹²⁷⁾ U. a.

¹²⁸⁾ Moesch L. Memorabilia.

nemzetiségűek voltak. Ennek fő oka abban rejlik, hogy Podolin 1662. óta a lengyel rendtartományhoz tartozott és még 1695 után is ott maradt amikor pedig a rend generálisa a Felvidéken alapított 3 új kollégiumból (Privigye, Breznóbánya és Szentgyörgy) külön magyar vice-provinciát statuált a német rendtartomány kebelében.¹²⁹⁾ Természetes, hogy a lengyel rendtartományhoz tartozó podolini kollégium piarista növendékeit is onnan kapta. A tanárok erős lengyel érzésére mutatnak az olyan példák, melyeket a Catalogusban találunk; még a legjobb magyar nyelvű tanulókat is lengyelnek jegyezték be. Így Berzeviczy Ádámot, aki 1691—92-ben Podolinban végzett két osztályt, lengyelnek írják, amit még helyesírásuk is elárul, mert Berzeviczy nevét „w“-vel írják be. Állításunk igazolására kiírom a Catalogusból az ott talált adatokat: *Anno Domini 1691—92. Adamus Berzewicz, polonus, grammaticus.*

A lengyelek és németek után legtöbben voltak a magyarok, akiket számbelileg is bemutatunk a Catalogus alapján; hisz minket magyar szempontból elsősorban ők érdekelnek. Az első évben, 1643-ban a 189 tanuló között 9 magyart találunk; akik között voltak az elzalogosított Szepességéből, de voltak távolabbi megyékből is. Az első magyar tanulóik mégpedig a keresztnevek betűrendjében, ahogy a Catalogusban találjuk, a következők:

Andreas Svabi hungarus Tótfalvensis, an. 5.
 Georgius Terebessy hungarus Terebessiensis, an. 20.
 Martinus Suchniowski hungarus Varallensis an. 18.
 Petrus Teleky nob. hung. Lubloviensis, an. 9.
 Petrus Mrátz nob. hung. Lubloviensis an. 9.
 Sámuel Rscizki nob. hung. Patakiensis, an. 11.
 Sigismundus Roskoványi nob. hung. Roskoviensis.
 Sigismundus Czernicki nob. hung. Homonnensis.
 Stephanus Swaby nob. hung. Tótfalussiensis.

A magyar nemzetiségűek száma később kevesebb lett, sőt vannak évek, amikor teljesen hiányoznak. Legtöbben 1683-ban voltak, amikor a Thököly-i féle felkelés miatt sokan menekültek Podolin vidékére. Utána azonban a békésebb idők beálltával újra visszatértek a magyar tanulók az ország belsőbb részeinek magyar iskoláiba, s így a podolini kollégium a magyar provinciához való csatolásáig nem igen bővelkedett magyar tanulókkal.¹³⁰⁾

Hogy mennyire szükség volt a podolini kollégiumra, azt mutatja az első éven beiratkozottak nagy száma (189). Ez a szám később még nagyobbra is felemelkedett; de volt idő, amikor még a körülmények okozta bajok miatt kisebbre is szállt. Hogy némi áttekintésünk legyen az 1643—1711. Podolinban tanuló ifjúság számáról, minden 10. év tanulóinak számát összeállítjuk.

¹²⁹⁾ Balanyi Gy.: I. m. 103. lap.

¹³⁰⁾ A Catalogus és a Memorabilia adatai alapján.

1643	189. tanuló ¹³¹⁾
1653	96. „
1663	113. „
1673	183. „
1683	236. „
1693	255. „
1703	260. „ ¹³²⁾
1711	212. „

Közben persze más és más volt ez a szám minden évben; t. i. akár betegség, akár pestis, akár valami háborús zavar miatt folyton hullámozott a tanulók létszáma. Szép képet kapunk ezekből az adatokból, hogy az ifjúságnak mily nagy tömege nyert a kollégiumban oktatást és mennyien köszönhették műveltségüket a piaristáknak.¹³³⁾

Származási helyük szerint legtöbben voltak mindig a podoliniak, mindjárt első évben 50 podolini volt. Podolin mellett az elzalogosított városok, de különösen a tőle északkeletre fekvő Lubló adta a legtöbb diákot, ami érthető is, hiszen Lubló volt az elzalogosított városok centruma, itt székelt Lubomirski szta-roszta mindenkori alkapitánya is, ahol így nagy lengyel kultúra virágzott. A magyarországi megyék közül a Szepességgel határosak adták a legtöbb tanulót, úgymint Liptó, Sáros és Abauj-Torna megyék. Liptóból különösen a XVII. század vége felé sok tót került Podolinba. Találkozunk Sziléziából jöttekkel is, így 1643-ban Olbricht Dávid neve mellett találjuk: *silesita*. Ezek azonban csak az első évtizedekben találhatók, utána Sziléziából való tanulókat nem találunk. Előfordult egy két egyedülálló eset is, mint pl. 1647-ben Bochsberger János bécsi születésű német, Podolinban végezte az infimát; ebből nem következtethetünk azonban arra, hogy a podolini kollégium kulturhatása Bécsig is elterjedt volna, mert itt egyedülálló esettel van dolgunk. Könnyen meggyőződünk erről, ha elolvassuk a Catalogus idevágó megjegyzését: *Johannes Pochsperger. Viennensis. Germanus. Architecti hujus Collegii filius. an. 6. Infimista*. Tehát a podolini rendház és iskola építőjének volt fia, aki atyjával együtt, akit Lubomirski bizott meg a kollégium építésével, jött Podolinba. Itt végezte iskoláit, 1647–51., a piarista templom elkészültéig, amikor atyjával együtt eltávozott Podolinból.¹³⁴⁾ Mindig valami speciális ok, vagy a véletlen vezetett ilyen távoli helyről tanulókat Podolinba. Még egy érdekes esetet hozunk fel erre, 1646-ból: *Ge-*

¹³¹⁾ Közben 1647-ben, amikor a jezsuiták szepesváraljai iskolája megnyílt, a létszám 63-ra apadt.

¹³²⁾ 1700-1701. tanévben érte el a tanulók száma a maximumot, amikor 363 tanulójuk volt.

¹³³⁾ A Catalogus Studiosorum és a Nomina Studiosorum — (1690-1786)-ban talált adatok alapján.

¹³⁴⁾ Lib. I. etc. 26. lap.

orgius Ignatius Petricius Nobilis Bohemus Pragensis, de parva parte. An 21. philosophus venit huc causa scribendi et dicendi linguam germanicam. Vagyis már elvégezte a filozófiát és német tanulás céljából jött Podolinba. Még a távolabb eső Németbirodalomból is találkozunk tanulóval, Schreckmayer Györggyel,¹³⁵⁾ aki 30 éves kora ellenére 1646-ban felkereste a híres podolini kollégiumot aritmetika tanulás céljából. Ilyen szorványos jelenségekkel később is találkozunk, azonban ezekből nem általánosíthatunk. A kollégium tulajdonképpen a Szepességből, s a vele határos magyar és lengyel területekről kapta tanulóit.

A tanulók vallása. E kérdés tárgyalásánál figyelembe kell vennünk a kollégium alapításának vallásos célját: ... *Fidem catholicam inter pravae fidei homines propagare...*¹³⁶⁾ amiből egyrészt láthatjuk, hogy a kollégiumot elsősorban katolikus tanulóknak alapították ugyan, de már az alapító sem zárja ki annak lehetőségét, hogy más vallásúak is tanulhassanak ott; persze a hittérítés szándékával engedte csak ezt meg. És csakugyan az iskola kitűnő talaja volt a térítésnek. A protestáns tanulók, akik a kor szellemével ellentétben tekintélyes számban keresték fel az intézetet, egy-két kivétellel mind áttértek tanáraik vallására. Viszont az is igaz, hogy a piaristák nem erőszakolták hitüket senkire sem, amit abból is láthatunk, hogy voltak olyanok, akik továbbra is magmaradtak protestáns hitükben. Így a már ismert Berzeviczy Ádám, amit Rákóczi is csodálkozva említ meg *Önéletrajzában*: „*Quamvis lutheranae sectae sequax fuerit, humaniora tamen studia in collegio Patrum, uti vocant Piarum Scholarum, ibi fundato frequentaverat.*”¹³⁷⁾

Hogy a protestáns tanulók a kor szellemétől elütő módon annyian kerestek fel a kollégiumot, az csak annak jó hírnevére és tanárainak vallási türelmességére vet jó fényt. Hiszen az akkori időben, mikor a vallási kérdés oly engesztelhetetlen dühvel állította szembe az embereket, és amikor a vallás a politikai küzdelmekben is oly nagy szerepet játszott, másként nem is érthető a protestáns tanulók oly nagy számú podolini tanulóskodása. Főleg, ha ügyelünk a piaristák vallásos szellemű nevelésére. A *Catalogus* sok megtérést jegyez fel, amelyek közül néhányat megemlítünk. Mierzinski Ádám lengyel nemes, mint protestáns jött Podolinba, „*postea factus est catholicus.*” „*Cristophorus Lehocki, An 14. Slavus Liptoviensis, lutheranus, conversus est ad fidem cath. (1645.) Joannes Lasnia Silesita Lodoviensis. An. 10. Arithmeticus, lutheranus, factus catholicus relicta arithmetica studia est prosecutus (1646.)*” Vagy a később történelmi nevezettségű Görgey család két őse is: Görgey Ádám és Görgey Pál itt járt és katolizált.

¹³⁵⁾ *Catalogus Studiosorum.*

¹³⁶⁾ *Lib. I. etc. 10. lap.*

¹³⁷⁾ Rákóczi Ferenc *Önéletrajza* 128-29. lap.

Ez a néhány adat is szépen mutatja, hogy a piaristák jól sáfárcodtak a rájuk bízott kincessel, a katolikus hitet termékenyen ápolták a tanításukra bízott ifjúság körében. Így az iskolában is közelebb segítették a felvidéki rekatolizációt diadalához. A katolikus visszahatás sikerét mi sem mutatja jobban, minthogy később, különösen miután az 1670-es években a felvidéki ellenreformáció befejezéséhez közeledett, protestáns tanulók csak gyéren vannak a kollégiumban.

Tanítási módszer. A kollégiumban, alapításának megfelelően a vallásos szellemű nevelés volt a főszempont. Következtethetnénk már a tanárok előbb ismertetett vallásos szellemű képzéséből és a protestáns tanulók nagy számú katolizálásából is erre, de több káptalani határozat kifejezetten is mutatja. Az 1682-i káptalan az iskolai katechetilázást szorgalmazza, azaz az ifjúság lelkipásztori vezetéséről rendetileg is gondoskodnak.¹³⁸⁾ Vagy egy más alkalommal Frankovics Pál provinciális 1674-ben meglátogatván a podolini kollégiumot, vizitációja után lelkükre köti, hogy a szokásos imádságot a délutáni órákban mind a tanárok, mind a tanulók elvégezzék: *pro felici Stae Romanae Ecclesiae, nostri regni et Religionis nostrae statu et bono regimine.*¹³⁹⁾ Ugyanakkor figyelmükbe ajánlja még, hogy a tanulóknak szombatonként mondani szokott exhortációkat, amelyek közben ismeretlen okból megszűntek, újra tartsák meg. Sőt, ha vasárnap nem lenne szentbeszéd a templomban, akkor „pro aedificatione studiosae juventutis et aliorum auditorum, si qui adfuerint“ az oltártól olvassák fel az illető alkalomra illő szentírási szöveget.¹⁴⁰⁾ Különben nemcsak szombat délután, hanem máskor is mondtak lelki buzdításokat a tanulóknak. Ezt hangsúlyozza az 1677-i generálisi levél is, mely előírja, hogy bármely nap, amikor csak alkalom nyílik, mindig szőjjenek a tanításba erkölcsi buzdításokat és a tanulók korához illő példákat. Szabályozza az ifjúsági gyónásokat, „singulis mensibus sacra Confessio et Communio, cum praeparatione et gratiarum actione et omnia alia solita devotionum exercitia in Constitutionibus praescripta sint“. Mivel pedig példával könnyebb tanítani, adjanak jó példát a tanuló ifjúságnak. Hogy a tanulók minél jobban tudják az iskolai rendet és fegyelmet, minden osztályba kellett lenni egy *Regulae Scholasticorum*-nak, még pedig olyan helyen, hogy mindenki hozzáférhessen; a tanároknak pedig gondoskodniok kellett annak megvalósításáról.¹⁴¹⁾

Nevelésük gyöngéd és szeretetteljes voltára is vannak adataink. 1657-ben Conti Onophrius provinciális meglátogatta a po-

¹³⁸⁾ Lib. III. etc. (Acta Cap. Prov. 1682. 4. §.)

¹³⁹⁾ Lib. III. etc. 33-34. lap.

¹⁴⁰⁾ Lib. III. etc. 34. lap.

¹⁴¹⁾ Az 1677-i olasznyelvű generálisi levél, amelyet a podolini atyák előtt is felolvastak még pedig latin fordításban, hogy mindenki megérthesse. Lásd: Lib. III. etc. 41-45. lap.

dolini házat és ekkor többek között elrendelte, hogy a kollégium prefektusának legyen gondja arra, hogy a tanárok semmi módon ne bántsák a tanulókat. „Sed ipsemet Prefectus Scholasticorum excessus puniet et semper cum charitate tanquam Pater Spiritualis. In casibus graviorum excessuum in civitate comissorum, consilium capiet cum Patre Rectore, quid sit agendum“.¹⁴²⁾ Hasonló szellemű intézkedést máshol is találunk.¹⁴³⁾ Dicséretére válik ez a modern idők vívmánya a podolini piaristáknak, akikről méltatlanság volna feltételezni, hogy nem e szerint jártak el, midőn olyan alapos lelki műveltséget szereztek már növendék korukban és mikor — amint az 1677-i generálisi levél is kiemeli — a szerető, fáradságos és egyedül csak az ifjúság szellemi és lelki haladását atyailag végző munkásságra a fogadalmaik is kifejezetten kötelezik őket.

A podolini piaristák azonban nemcsak a vallásos szellemű nevelésben tüntek ki, hanem a profán ismeretek közlésében is, amiről már előbb tárgyaltunk, s amelyeknek alapos és korszerű módszerrel való előadását is lépten-nyomon sürgetik a különböző előjárói rendelkezések. „Cum attentione procedamus in progressu et promotione discipulorum; postquam illos docuimus legere et mediocriter scribere, ad grammaticam admitemus tantum illos, quos studia sua prosequi posse praevidemus, applicando alios ad arithmetica, beneque scribendum, ut horum adminiculo habitentur, ad perfecte addiscenda mechanica, quibus tota vita sua tanquam artibus utilibus occupentur, cum adhuc ipsorum anni teneri non permittunt illos applicari exercitiis laboriosis, totique adhuc ad otium et nugas inclinent“, mondja Kraus Mihály provinciális a kollégium igazgatójához írt levelében.¹⁴⁴⁾ Két év múlva a generális írja a podolini kollégiumnak is, hogy a gyermekek oktatására nagy gondot fordítsanak, mert ez a rend elsőrangú hivatása, *tamquam ministerium principale super omnia, per quod ab aliis distinguitur Institutum nostrum* és pedig amint ugyancsak ebben a rendeletében olvassuk, az legyen a tanításban főszempont, hogy a tanulók majdan tisztességes polgárok és a katolikus respublicának jámbor tagjai legyenek.¹⁴⁵⁾ Minő gyönyörű pedagógiai elveket találunk ezekben a régi írásokban; mennyi szeretet, megértés és a gyermek fejlődő tehetségének minő finom kezelése, irányítása sugárzik ki a holt betűkből, amelyek azonban akkor eleven életté váltak, és éltettek tanárokat és tanulókat egyformán. A piaristáknak fő gondja mindig az iskola volt. Ezt akarta a rend alapítója is, mert tudta, hogyha a rendtagok egész lélekkel az iskoláé lesznek, meglesz a kitűzött

¹⁴²⁾ Lib. III. etc. 17—19. lap.

¹⁴³⁾ U. o. 98. lap. Így az 1679-i Podolinban tartott tartományi káptalan határozatai közt.

¹⁴⁴⁾ U. o. 53—54 lap.

¹⁴⁵⁾ U. o. 66—67 és 42 lap.

siker, ezért hangoztatja folyton leveleiben: „Az iskola a mi hivatásunk, ez a rend fő célja, ez a ti érdemszerző működétek, amelyért Isten bőven megjutalmaz. Mert amint egy szent mondja, aki imádkozik, jól cselekszik, de, aki másokat tanít, jobbat művel“.¹⁴⁶⁾

Így ismertettük a podolini kollegium közel első századának működését, és vele Calazanzi intézményének pedagógiai méltatását is adtuk. Fő érdemük, mint az egész intézménynek a szegények részére is rendszeresített ingyenes oktatás. Ez volt nagy jelentősége s ezáltal lett a podolini kollégium az újkori nevelésnek is fontos állomása. Nem közönséges munkásai ők a tanításnak, hanem a szó szoros értelmében apostolai, hisz az Ige örök éltető erejét is bevonták a gyermeki nevelés fontos ügyébe, és így neveltek az égi és földi haza számára hasznos polgárokat. Erre a nevelésre a legegyetemesebb eszköz kétségtelenül az ingyenes oktatás volt, amely mindenkinek hozzáférhető, mint Krisztus evangéliuma; ezért apostolok a podolini kollégium piaristái.

A podolini kollégium még nem sorozható ugyan a XVII. században a magyar kultúra tényezői közé, hiszen mind a tanárok, mind a tanítványok nagyobbrészt idegen nemzetiségűek. Maga a kollégium is csak 1782-ben, II. József intézkedésére került az akkormár népes és virágzó magyar rendtartományhoz, de méltó arra, hogy a magyar piaristaság, amelynek bölcsőjéül mégis csak a podolini kollégium tekinthető, megőrizze nemes emlékét.

VII. FEJEZET.

A podolini piaristák szerepe a Szepesség rekatolizálásában.¹⁴⁷

Lubomirski Szaniszló a piaristák Podolinba való letelepítésével a rekatolizáció ügyét is előakarta segíteni a Szepességben, sőt voltaképp ez volt főcélja. Lubomirski terve szerint a piaristákra hárult az a feladat, hogy a Szepesség rekatolizálásának gyújtópontjai legyenek és ellensúlyozzák a már tradíciókkal rendelkező, híres szepességi ev. iskolák hatását. Hiszen 1642-ben, a kollégium alapításának évében, az evangélikusoknak már megvoltak a híres késmárki, lőcsei és iglói intézeteik,¹⁴⁸⁾ s így érthető, hogy Lubomirski miért fáradozott épen tanítószerzet betelepítésén. Tudta, hogy csak megfelelő eszközökkel, az iskolával szemben iskolát állítva lehet a katolikus visszahatást diadalra vinni.

¹⁴⁶⁾ Prónai Antal dr. I. m. 82—83 lap.

¹⁴⁷⁾ A piaristák szereplését az ellenreformációban a Lib. IV.-ben levő Informatio Brevis de Laboribus Apostolicis Nostrorum Patrum in Scepusio. c. fejezet alapján dolgoztam föl.

¹⁴⁸⁾ Bruckner Győző dr.: A reformáció és ellenreformáció története a Szepességben. (1520—1745) I. köt. Budapest, 1922. 247. lap.

Talán ha ügyet vetünk arra is, hogy a herceg mily nagy fia volt nemzetének, és hogy az első podolini piaristák, az olasz eredetű házfönököt, Franco Jánost és egy-két német származását kivéve, mind lengyelek és egyéb szlávok,¹⁴⁹⁾ következtethetünk arra, hogy a vallási célzaton kívül politikai szerepet is szánt Lubomirski a kollégiumnak; azt t. i., hogy a már harmadfélszáz év óta lengyel zálogban élő Szepességet végleg Lengyelországhoz kapcsolja. Hiszen egyházi téren még a magyar királynak, mint főkegyúrnak intézkedő joga volt a Szepességben; s egyébként is a Szepesség elzálogosítása után is közvetlenül az esztergomi egyházmegyéhez tartozott, ahol tehát mint *vicarius archiepiscopi* a mindenkori szepesi prépost gyakorolta az egyházi joghatóságot. (Kivéve a már említett Podolint és Lublót.) Persze ez alkalmat adott a magyar hatóságoknak arra, hogy egyéb dolgokban is beleavatkozzanak a Szepesség ügyeibe. Így fennállott az a visszás helyzet, hogy a Szepesség államjogilag Lengyelországhoz, míg egyházjogilag régi törzséhez az esztergomi egyházmegyéhez tartozott. Lehet, hogy ez bántotta a Szepesség lengyel urát, Lubomirski Szaniszló herceget és ezért a piaristákban titkos nemzeti törekvéseinek is képviselőket akart szerezni. A podolini piaristák ugyanis nagyjából szlávok lévén, gondolhatott arra is Lubomirski, hogy majd a túlnyomóan németajkú és protestáns vallású Szepességet, lassan lengyel érzelművé és katolikussá tesz. Ha meg is volt Lubomirskinek ez a nemzeti aspirációja a piaristák Podolinba telepítésével, nem valósult meg. Ezt a következő világos esettel bizonyíthatjuk: 1674-ben amikor az ellenreformációban elért szép sikereik jutalmául a podolini piaristáknak adja Lubomirski Heraklius a szepesbélai plébániát, a piaristáknak ki kell kérni Lipót magyar királynak, mint főkegyúrnak a megerősítését is, sőt elsősorban ezt kérték. III. János (Sobieski) lengyel király jóváhagyását csak 9 év múlva, 1683-ban kéri ki és ekkor is inkább csak forma kedvéért. Mert amint a ház krónikása írja: „In spiritualibus autem semper fuit est penes Archiepiscopum Strigoniensem“ (t. i. a szepesbélai plébánia fölötti joghatóság), továbbá „penes regem Hungariae tanquam apostolicum plenaria potestate manente cum beneficiis ecclesiasticis disponendi, conferendi aut etiam auferendi“.¹⁵⁰⁾ Ebből láthatjuk, hogy Lubomirski lengyelesítő törekvése ellenére 1674-ben még mindig a magyar királynak van főkegyúri joga a Szepességben.¹⁵¹⁾

Annál több sikere volt ellenreformációs törekvéseinek, piaristái révén diadalra vitte a Szepesség katolikus restaurációját.

¹⁴⁹⁾ A különböző helyeken található necrológiumok is bizonyítják, amelyekben a rendtagoknak nacionaleja is megvan.

¹⁵⁰⁾ Lib. IV. etc. 141—42 lap.

¹⁵¹⁾ Lib. IV.-ben található: Informatio Brevis de Laboribus Apostolicis Nostrorum Patrum in Scepusio. c. fejezet 16—17 lap.

A piaristák térítő működését eredményesség és az egész országban folyó katolikus restaurációval való párhuzamossága alapján két részre, mondhatnánk így is, két korszakra taglalhatjuk. Az 1671-ig tartó és csak szórványosan jelentkező hosszabb részre, amely tovább tartott ugyan, mint a második korszak, de nem mutatott fel oly nagy eredményeket; és a Wesselényi-féle összeesküvés elfojtása után rendszeresen megújított második részre, amely kisebb ideig tartó korszakban a Szepesség rekatalizációját megvalósította.

Lássuk a két korszakot. Alighogy 1642. decemberében a piaristák, beiktatása megtörtént, kezdetét vette hittérítői munkájuk. Strinboch Ágoston rendfőnökével, Contival, Gnézdába ment. Itt miután már előzőleg engedélyt kaptak az első missziós egyház alapítására, a keresztény tanok hirdetésére és egyéb a hitkörébe vágó funkciók végzésére, megkezdték működésüket. Ágoston atya, miután rendfőnöke misét mondott, beszélni kezdett a néphez. Azonban mivel nemsokáig maradhattak Gnézdában, természetesen nem sok eredménye volt első kísérletüknek.¹⁵²⁾ Ugyancsak Strinboch Ágoston már a következő évben 1643-ban Lublón fogott missziós tevékenységbe és itt sikerült neki 6 protestánst megtéríteni; ugyanebben az évben a podolini piaristák még más 17-et is visszatérítettek.¹⁵³⁾

Az első korszakban eredményesen térített még Neumann Glicerius: az Isten igéjének fáradhatatlan hírnöke, az eretnekek visszatérítésének serény munkása.¹⁵⁴⁾ — Buzgó hittérítő volt még Hanácius Ferenc, akiről a második korszakban fogunk bővebben megemlékezni, minthogy sikerei akkor érték el tetőpontjukat. Szép számú hívőt nyert meg az egyháznak Horlicius János is, aki 1644-ben egymaga 8 evangélikus családot térített meg Podolinban. A térítés mindjárt az alapítás utáni években oly szépen haladt, hogy Franco házfőnök 1645-ben már 80 megtérésről tett jelentést Calasanzinak.¹⁵⁵⁾

Még fontosabb volt és eredményekben gazdagabb térítői tevékenységük az oktatásukra bízott ifjúság körében. Mivel, a gyakorlati élet kívánságait szem előtt tartva, a reáliák tanítására is nagy gondot fordítottak, sokan keresték fel intézetüket a lutheránus szepesi polgárok fiai közül is és ezek egy-két kivétellel, a tudományos ismeretekkel együtt mestereik vallási meggyőződését is magukba szívták, katolikusokká lettek. A piarista atyák serény fáradozása következtében lassan „lux orthodoxa veritatis et pura fidei et pietatis diluculare, patribus non segniter operam navantibus, etquidem occasionem institutionis juventitus . . .” Ezekben

¹⁵²⁾ Lib. I. etc. 19 lap.

¹⁵³⁾ Bruckner Győző: I. m. 248 lap.

¹⁵⁴⁾ Lib. IV. etc. 158 lap.

¹⁵⁵⁾ Bruckner Győző: I. m. 249.

az években sokan keresték fel a podolini kollégiumot és voltak közöttük, „qui heretica lube infecti fuerant,“ akik azonban „per cathecheses scholasticas illuminati agnitam Romanae Fidei veritatem animose complexi sunt; prout in Catalogo Studiosorum non obscure adnotatum est“. ¹⁵⁶⁾

Nem csoda ha a ház történetírója oly önérettel írja, hogy amíg Magyarországon oly zavaros idők uralkodnak és a katolikus templomok a protestánsok kezére jutnak, miután lelkészeiket elűzik, addig ők a Lengyelországnak elzalogosított Szepességben a katolikus vallás gyakorlatát megújítják. Amint a krónika mondja: a jeget elsőnek törvén meg az eretnekek első támadásait sikeresen kivédtük. ¹⁵⁷⁾ Ebből láthatjuk azt is, hogy nem ment oly símán a hittérítés, ahol békés eszközök nem vezettek sikerre, ott gyökeresen nyúltak a bajok elintézéséhez, fegyveres erőhöz folyamodtak; így azután természetesen nem maradhatott el az eredmény sem. De ha ez előfordult az első korszakban, még sürűbben az 1671. után meginduló második korszakban, amikor már a podolitikum is erősen belejátszott a rekatolizációba. De hát az akkori korban így volt ez mindkét részen, a katolikusok itt csak a protestánsoktól már előbb használt módszerekkel éltek. A piaristákra jótékony hatással volt hittérítői sikerük, számuk a munka arányában folytonosan növekedett és különösen a szepesbélai plébánia birtokbavétele után, 50-re is felemelkedett. ¹⁵⁸⁾ De ez már a második korszakba tartozik. Az első korszakból, a tanuló ifjúság körében folytatott térítési munkán kívül, nem találunk többet a forrásokban.

Térítői tévékenységük csúcspontját a 70-es évek után érte el, az úgynevezett második korszakban. Ez összefüggésben volt a Wesselényi-féle összeesküvés elnyomása után megindított rendszeres és Magyarországra egyetemesen kiterjedő katolikus restaurációval. Bécs és a magyar katolikus egyház egy része is 1671-ben alkalmasnak látta az időt arra, hogy az 1606-i bécsi béke óta hozott és a protestánsoknak folytonosan engedő törvényekkel szemben érlelt vétőjét valóra váltsa. Az ország első rendjét tevő főpapság 1606. óta mindegyre megújította tiltakozását az ellen, hogy Szent István országában a protestáns vallás szabadon gyakoroltassék, és világos volt, hogy az 1606-, az 1608- és az 1647-i vallástörvények, melyeket Bocskai és I. Rákoczi György fegyverei vívtak ki, ugyanarra a sorsra jutnak, mint a nemzetközi szerződések a hatalmi helyzet változásával, amikor a harcoló felek közt az erők eltolódnak és egyiknek módjában áll a szerződések megszüntetése. Már pedig az eddig is folytatott restaurációs munka és a főuraknak Pázmány alatt való rekatolizá-

¹⁵⁶⁾ Informatio Brevis etc. 3. lap.

¹⁵⁷⁾ Lib. I. etc. 44 lap.

¹⁵⁸⁾ Wéber Samu dr. I. m. 24 lap.

sása folytán a jus patronátusnak évtizedeken át való következetes alkalmazása, eddig is nagyon meggyöngítették a protestánsok táborát,¹⁵⁹⁾ most a Wesselényi-féle összeesküvés elfojtása után pedig a helyzet kedvező fordulata a restauráció befejezhetőségének reményével töltötte el a katolikusokat.

Ennek a szélesesen megalapozott és az államhatalomtól határozatosan támogatott katolikus restaurációnak harcosaiul kérte fel Bársony György váradi püspök és szepesi prépost a podolini piaristákat is, mivel nem rendelkezett a Szepességben megfelelő számú katolikus lelkésszel. Bársony felszólításának a piaristák készséggel engedelmeskedtek. Sokkal nehezebb dolog volt Bársony püspök számára a Szepesség lengyel urának, Lubomirski Szaniszló Herakliusnak megnyerése. A herceg ugyanis, (aki 1671—1702-ig volt a Szepesség sztarosztája) eleinte türelmes és békés politikát követett a protestáns vallású alattvalóival szemben. A püspök jól tudta, hogy a sikerhez szükséges a herceg támogatása is; csak úgy lesz igazán eredményes a hittérítő munkája, ha a hatóságok és a fejedelem is hozzájárulnak törekvésükhöz. Azért mindent elkövetett, hogy Lubomirskit megnyerje. Igen finomhangú levélben felkereste a herceget, hogy szakítson eddigi türelmi politikájával. Hiába volt azonban a püspök diplomáciai fortélyal megírt levele, Lubomirski nem hajolt kérésére.¹⁶⁰⁾ Azonban a püspök nem nyugodott, ismerte Lubomirski és a podolini piaristák között fennálló jó viszonyt és így most azok révén próbálta a herceget megnyerni, s terve sikerült. Lubomirski lassan a katolikus restauráció legelszántabb híve lett sztarosztája területén.

A podolini piaristák, akiket a püspök megnyert a hittérítésnek, Hanácius Ferencet meg bízták, hogy menjen Varsóba s ott tárgyaljon III. Mihály lengyel királlyal és Lubomirskival, hogy mi módon lehetne a Szepességet rekatolizálni.

Hanácius Ferenc¹⁶¹⁾ méltó harcosa volt Bársony püspöknek, akihez még erőszakosságával és erélyes térítési módszereivel is hasonlított. A most meginduló térítésnek legkiemelkedőbb és legeredményesebb alakja a Szepességben. Hogy oly elszánt hittérítő vált belőle talán az is belejátszott, hogy egyik testvérét két éves korában zsidók elrabolták és kegyetlenül meggyilkolták.¹⁶²⁾ Lehet, hogy ez az élmény is tüzelte őt arra, hogy a katolikus hitnek rettenthetetlen bátorságú terjesztőjévé szegődjék. Előjárói

¹⁵⁹⁾ Szekfű Gyula dr.: Magyar Történet V. köt. 350—51 lap.

¹⁶⁰⁾ Bruckner Győző dr. I. m. 297—98 lap.

¹⁶¹⁾ Hanácius életét és működését lásd. Friedreich Endre: Hanácius F. élete c. művében. Megjelent a veszprémi róm. kat. főgimn. 1904—05, 1905—06 évfolyamában. Írt még róla Weber Samu: Az ellenreformáció a Szepességben címen egy kisebb jelentőségű cikket. Prof. Szemle, 1907. 585. lap.

¹⁶²⁾ Informatio Brevis etc. 6. lap.

jókor felismerték ezirányú képességeit és alkalmat adtak neki azok kifejtésére. Nem is ismert fáradságot a hittérítésben és néha talán erőteljesebb eszközökhöz nyúlt, meg kell azt is értenünk, csak a kor szellemébe kell belehelyezkednünk. Amint ezt Szekfű Gyula is hangsúlyozza Magyar Történetében: „A XVII. század vallásos viszonyait vizsgálva, meg kell szabadulnunk attól a szemlélettől, mintha e század vallásos küzdelmeiben az egymással szemben álló felek valamelyike is az egyetemes humanizmus és tolerancia híve lett volna.“¹⁶³⁾

Hanácius megbízatása értelmében elment Varsóba 1671-ben, és ott ékesszólásával és a tárgy megnyerő módon való előterjesztésével annyira megnyerte III. Mihály lengyel királyt, hogy az még ebben az évben, június 24-én, felhatalmazó diplomát adott ki, amellyel új helyzetet teremtett vallási téren az elzálogosított szepesi városokban. A király diplomája annyi értékes adatot tartalmaz a Szepesség vallási ügyeire vonatkozólag, hogy érdemes vele foglalkozni.¹⁶⁴⁾ A bevezetésben megokolja az egész diploma szükségességét: mivel a királyok hatalma és birodalma Istentől ered,¹⁶⁵⁾ illő, hogy azokkal Istennek tetszően éljenek. Az isteni jogon való uralkodás gondolatából következett arra, hogy a királyoknak a joggal együtt kötelességük is van, mégpedig első és legfőbb feladatuk az isteni eredetű vallás védelmezése. „Egy lélekkel kívánjuk, — mondja — hogy uralmunk idejében Isten dicsősége és akinek jóvoltából uralkodunk, annak tisztelete országunkban és tartományainkban gyarapodjék“.

Mihály király is, miként a kor többi fejedelme és földesura, a „*jus patronatus dominorum terrestrium*“ elvére támaszkodott és így érezte magát a hittérítésre hivatottnak, sőt egyenesen kötelezettnek. Ezt magyar jogszokás analógiájára tette. A *jus patronatus* a földesurak abszolút értelmében vett kegyurasága, amelynél fogva, amilyen vallást ők követtek, olyat kellett a birtokaikon lakó összes népségnek követnie, és annak a papnak adhatták a templomaikat és beneficiumaikat, akinek akarták. Ez a felfogás ellenkezett a katolikus egyház tanításával és csak politikus visszafordítása volt a protestánsoktól korábban használt és pedig a katolikusokra nézve oly veszedelmes eszköznek.¹⁶⁶⁾

Hangsúlyozza a király diplomájában, hogy elsősorban a podolini piaristákat látta alkalmasoknak céljának keresztülvitelére, minhogy alapítójuknak, Lubomirski Szaniszló hercegnek is

¹⁶³⁾ Szekfű Gyula dr. I. m. 260. lap. Lásd még erre vonatkozólag Fináczy E. i. m. 15. lap.

¹⁶⁴⁾ Mihály király diplomája a podolini kollégium archivumában található; itt csak a Lib. IV. etc. 121—26. lapjain található másolatot használtam.

¹⁶⁵⁾ Mihály király uralkodói felfogása a XVII. századi „*iure divino*“ abszolútista uralkodók történetét szemléletének megnyilatkozása.

¹⁶⁶⁾ Szekfű Gyula dr. I. m. 274 lap.

szándékában volt a hittérítés. Rájuk bizza tehát a katolikus restauráció előmozdítását a Szepességben, „primarie vero Olassii, Varallii, Neocomi (Igló), in monte Divi (Szepesszombat) Georgii, Laibicii (Leibicz), Belae privilegio nostro“.¹⁶⁷⁾ (Ezek mind a Szepességben levő községek.) A piaristák térítői működését azzal is segíteni akarta, hogy messzemenő jogokat biztosított nekik. Kijelentette a királynak, hogy a piarista atyák szabadon prédikálhatnak, a katolikus hitet minden megszorítás nélkül terjeszthetik. Szolgálataik fejében felmentette rendházukat, iskolájukat és plébániáikat — amiket csak a hittérítés befejezése után kaptak — minden adó, minden katonai és polgári közeg megszállása és zaklatása alól; s végül minden világi hatóság joghatósága alól exemptiót biztosított nekik. A szepesi grófnak, bírának és egyéb hatóságoknak, főleg azonban a lutheránus prédikátoroknak megparancsolta, hogy a hittérítőket semmiféle módon gáncsolni ne merészeljék. Ha pedig a királyi parancsnak ellenszegülnének, a városok elveszítik privilégiumukat és szabadságukat, azonkívül 13000 arany pénzbírságot fizetnek és prédikátoraiknak elűzetésével lakolnak. A szepesi gróf és a bírák pedig, ha valami jogtalanságban elmarasztalhatók *ipso facto voce activa et passiva a suis officiis suspendantur et priventur*. Állásukba újak kerülnek, ahol a katolikusok részesülnek előnyben. A dolgok sikeres elintézése érdekében a király Lubomirski sztarosztát, Tworziansky János lublói alkapitányt és a többi szepesi tisztviselőket állásukhoz mértén felelősekké tette.¹⁶⁸⁾

Lubomirski mint a lengyel király képviselője a Szepességben megbízatása értelmében a király rendeletét tudtára adta a városoknak és az egész szepesi területnek.¹⁶⁹⁾ Majd mikor személyesen is meg akart győződni a Szepesség vallásügyi viszonyairól, 1671. augusztus első napjaiban kíséretével Lubló várába ment és itt is, nyomatékosan figyelmeztette a hatóságokat a királyi diploma szigorú megtartására. Augusztus 20-án még Lublón, a várbán megjelent Lubomirski előtt Opatovski Vencel piarista provincialis Neuman Glicerius podolini házfőnökkel és tárgyalásokat folytatott vele a katolikus hittérítés előmozdításáról.¹⁷⁰⁾

Mostmár meg volt a világi hatalom belegyezése, sőt jóakarató támogatása; a piaristáknak erre támaszkodva csak az apostoli munkát kellett a térítés érdekében latbavetniök. Minden oldalról biztosítást nyertek a zavartalan munkához. Természetesen sokszor túltették magukat rajtuk mindkét félen. Érthető is ez, hiszen amibe csak néhány évtized alatt is beleszoktak az embe-

¹⁶⁷⁾ Bruckner Győző dr. I. m. 300 o. 1.

¹⁶⁸⁾ Lib. IV. etc. 125—26 lap.

¹⁶⁹⁾ Bruckner Győző dr. I. m. 302 lap.

¹⁷⁰⁾ Informatio Brevis etc. 19. lap.

rek, nem szívesen engednek belőle, főleg amikor vallásukról van szó.

A piaristák a királyi privilégiumban megjelölt helyeken kezdtek meg missziójukat. Első állomásuk Szepesolaszi, itt főterítő Hanácius volt, akinek itteni térítői tevékenységét bővebben ismeretjük, mivel a többi helyeken és a többi térítők is nagyjából a tőle követett módszer szerint jártak el. A krónika szerint maguk a szepesolaszi katolikusok is erősen invitálták a piaristákat, „mivel ekkortájt más alkalmas lelkészek teljesen hiányoztak.“ Sőt még Lubomirskit is felkérték, hogy járjon közbe érdekükben Opatovski rendfőnöknél. Kérésük meghallgatást nyert, a Podolinba összehívott tartományi káptalan elfogadta és intézkedéseket tett foganatosítására. Így küldték ki misszióba Hanáciust; még két másik atyát is megnevez a krónika, Simont és Jánost, biztos azonban, hogy a már ekkor népes podolini ház még több hittérítőt is tudott küldeni. Küldetésük elsősorban a Szepességre szólt, de továbbra is elterjedt.¹⁷¹⁾

Hanácius alighogy visszatért sikeres varsói útjáról, amelynek eredménye a Mihály királytól kapott privilégium volt, megbízatása értelmében hozzálátott a neki megjelölt Szepesolasziban térítői munkájához. 1671. augusztus 19-én megjelent Bársony püspök szepeshelyi rezidenciáján, bemutatta neki a királyi privilégiumot és kifejezte előtte térítői szándékát. Bársony a legnagyobb örömmel adta meg neki a szükséges egyházi felhatalmazást és így Hanácius augusztus 20-án, Szent István király ünnepén, Szepesolasziban megkezdte misszióját.¹⁷²⁾ Összehívta a katolikus hiveket, akik körülbelül 40-en lehettek, főként a város külső részeiben; majd felszentelte egy előkelő olasz nemesnek, Raskovány Istvánnak házát imateremmé, oltárt állítottak bele és kész volt az istentisztelet helye. Gyóntatni kezdett, misézett nekik és buzgó beszéddel tüzelte őket katolikus hitük állhatatos követésére. S ettől kezdve nem szünt meg a már katolikusokat hitükben erősíteni és a még nem katolikusokat megtéríteni. Fáradozása eredményes volt, a katolikus hit ettől kezdve új virágzásba szökkent a községben, „hogy nagyobb gyümölcsöt adjon és kicsi magból terebélyes ágakat hajtó fává nőjön“.

Körülbelül két évig folytatták térítői munkájukat a piaristák és ezalatt élelemmel és egyéb szükséges dolgokkal a szepesolaszi és a többi falvak katolikusai látták el őket, Roskovány István vendégbarátságát pl. naponként élvezték, de gyakran voltak Bársony püspöknek is vendégei Szepesújhelyen; vagyis elég jól ellátták őket s anyagi gondoktól menten végezheték küldetésüket. Valóban olyan odaadóan fáradoztak a lelkek megnyeréséért, hogy „rövid időn belül a legtöbb meg-

¹⁷¹⁾ Brevis Informatio etc. 6 lap.

¹⁷²⁾ U. o. 8 lap és Brucker Győző: I. m. 308 lap.

tántorodott és eretnekségbe esett, önként tért vissza a katolikus egyházba és így félévi időközben több mint 200 protestáns lett újra katolikussá azokban a falvakban, ahol megfordultak“.¹⁷³⁾

Persze, hogy sok hitéhez ragaszkodó protestánsra is akadtak, akiket nem tudtak megtéríteni. Voltak olyanok is, akik bosszút akartak állni a hittérítőkön. Izgalmas esetet beszél el a történetíró, amely a Szepesolasziban térítő Hanáciussal történt. Az olasz protestánsok,¹⁷⁴⁾ köztük több diák is, nagy tudású prédikátorukkal, Klesch Dániellel egy éjjel megtámadták szállásán, lakásának ablakait betörték, ajtóját döngetni kezdték, sőt még a ház fedélzetét is leszedték. Közben kiáltozták a nevét és életét követelték. De „Isten megmentette őt ellenségeinek dühétől.“ Más alkalommal meg a hívő katolikusokat vexálták és a konverziót a legkülönbözőbb eszközökkel igyekeztek megakadályozni. Gyakran követtek el súlyos sértéseket (pl. megtették azt is, hogy bosszúból a katolikus temető kerítését lerombolták.) Mindaddig folytatták sértő munkájukat, amíg a lublói várkapitánynak, Tworzianskynak tudomására nem jutott, aki aztán a privilégiumban megjelölt parancsnál fogva szigorú vizsgálatot indított ellenük és súlyosan megbüntette őket.¹⁷⁵⁾ Így Hanácius tovább is folytathatta térítő munkáját. Mivel azonban az olasz lutheránusok csak nem szüntek meg ellene gyűlölködni s egy alkalommal több katolikus-sal együtt majdnem halálra kínozták, a provinciális értesülve ezekről, Leibiczbe helyezte át. Helyébe újak kerültek, akik ellen nem volt oly nagy a protestánsok ellenszenvé.¹⁷⁶⁾

Hanácius szepesolaszi munkáját és az egész szepességi rekatolizációt nagyban elősegítette Lipót magyar király is, aki mint a Szepességnek főkegyúrá azt akarta, hogy miként birodalmának egyéb részeiben, úgy a Szepességben is a katolikus vallás legyen az uralkodó. Ezért 1671-ben rendeletileg megparancsolta, hogy a 13 szepesi városban is katolikusokat válasszanak a hatóságokba, továbbá templomokat és kápolnákat építsenek számukra. Rendeletének meg is lett az eredménye, mert pl. Szepesolasziban már 1671. végén templomot és temetőt is kaptak a katolikusok.¹⁷⁷⁾

Hanácius olasz sikerei között egy magyar egyházi szempontról igen jelentős is van. Ennek kivívásában nagy szerepe

¹⁷³⁾ Informatio Brevis etc. 8—9 lap.

¹⁷⁴⁾ Klesch Dániel szepesolaszi lelkészt 1673. dec. 14-én a kassai kamara horvát darabontjai lakásán elfogták, bántalmazták és végül a Wesselényi-féle összeesküvésben való részvétel gyanúja alapján elhurcolták Szepesvárába. Végre is Spankau tábornok útján Lubomirski Sz. Heráklis, meggyőződve a prédikátor ártatlanságáról, újra szabadlára helyezte. Az esetet ismerteti Bruckner Gy. i. m. 331—32. lap.

¹⁷⁵⁾ U. o. etc. 10 lap.

¹⁷⁶⁾ U. o. 31. lap.

¹⁷⁷⁾ U. o. 13—16 lap.

volt az ő objektív és világos felfogásának. Még 1671-ben történt t. i., hogy az esztergomi érsekség és a krakói püspökség közt ellentétek támadtak a Szepességben gyakorlandó egyházi joghatóság kérdésében. Hanácius elüljáróinak előzetes engedélyével kitudakolta az összes egyházi és világi fórumok véleményét. S végre, miután mind magyar, mind lengyel részről az apostoli nunciaturához fordultak döntésért, s a nunciatura a krakói püspökségre bízta a kényes ügy elintézését, Hanáciusnak döntő szerepe jutott a dologban. A krakói püspök, Trzebicki András helyesen informáltatva Hanáciustól, végleg átengedte a 13 szepesi város egyházi jurisdictióját az esztergomi érsekségnek, — a lublói és podolini esperességet kivéve, amelyek már 1614-től fogva a krakói egyházmegyéhez voltak csatolva. — Ezzel egy-szersmindenkorra végét vetették a vitás kérdésnek.¹⁷⁸⁾

Eddig főképp Hanácius szepesolaszi működését és a vele kapcsolatos dolgokat ismertettük. Lássuk a piaristák térítő munkáját másfelé is. Igló városában is még kezdetben megindult a térítés. Itt főként Alexius atya és a már Szepesolasziban Hanáciusnak is segédkező János atya térítettek. János atya azonban Iglón sem maradt soká, tovább ment Leibiczbe, ahol meg Simon atyának segített. János atya tehát valóságos vándormisszionárius volt. Ennek valószínű az a magyarázata, hogy ahol már sikerült a kezdet nehéz munkáját elvégezniök, ott nem maradtak meg többen, egy-kettő ott maradt, míg azok akiknek erre kedvük és tehetségük volt, továbbmentek. Az ilyenek azután a térítésben olyan jártasságra tettek szert, hogy mindenütt rájuk bízák az első lépések megtevését; ellenben, ahol már sikerült eredményt felmutatniok, ott újak jöttek helyükbe, mert ott már azok is eleget tudtak tenni a további lelkivezetésnek. Így volt ez Leibiczben is, ahol 3 új piarista jött a régié helyébe.

A piarista térítés szép sikerei után nem maradhatott meg csak a szepesi városokban, tovább terjedt, a határos részekre is átsapott. S erre szükség is volt, amint a háztörténetíró mondja, mert „a katolikus papok hiánya miatt akkor kénytelenek voltak szerzeteseink pótlásukra sietni“. Buzgó fáradozásaiknak mintegy jutalmául a Szepesség prépostja Bársony György újabb és újabb megbízatásokkal halmozta el őket. A podolini házfőnököt, Neumann Gliceriuszt a toporczí és krigi¹⁷⁹⁾ plébániák vezetésével bízta meg. De a házfőnök, aki német származású és anyanyelvű lévén nem tudott, vagy legalább is nem jól tudott lengyelül és tótul, márpedig az említett falvak lakói csaknem mind ilyen nyelvűek voltak, azért az erre alkalmasabb Tamás atyát bízta meg a két plébánia vezetésével. Ezt a hatalmi átruházást, „vi-

¹⁷⁸⁾ U. o. 16--17 lap.

¹⁷⁹⁾ Krig-Krighen német lakossága kipusztult idők folyamán s helyét a szapora tótság foglalta el.

carius generális in spiritualibus“ joghatóságánál fogva tette, amellyel Bársony püspök látta el. Sikeres térítésüknek erős előmozdítója, sőt lehet mondani fő magyarázója, hogy minden olyan nyelven beszélő volt közöttük, amelyen a Szepesség vegyes nemzetiségű lakói beszéltek. Így jutottak Neumann Gliceriusnak működési területül a németajkú Busócz és Maldur községek.¹⁸⁰⁾

Hogy szép sikereiket apostoli életüknek is nagyban köszönhetnék, azt mondanunk sem kell. Neumann Gliceriusról írt jellemzéshez hasonlót a fennmaradt forrásokban a többiekéről is találunk, de álljon itt a többinek tükre gyanánt is a róla szóló szép megemlékezés: „Simplicitate morum, vitae innocentia admirabilis; laboribus tam ecclesiasticis, quam scholasticis emeritus, animarum Deo lucrandarum diligentissimus, verbi Divini praeco indefessus, in hereticorum conversione continuus“.¹⁸¹⁾ Természetes, hogy így tudtak életükkel is hatni.

Most még szólnunk kell röviden a 1674-i tavaszi pozsonyi *judicium delegatum* néven összehívott törvényszék és az 1674-i áprilisi szepesváraljai *judicium compositum* működéséről, amelyek a hittérítés eredményeként néhány fontos vitás kérdésben döntöttek. Az 1674-i pozsonyi törvényszék elé idézték a 13 szepesi város lutheránus lelkészeit is. Ezek Lubomirskinál kerestek védelmet az idegen hatóság illetéktelen beavatkozása ellen. Lubomirski valóban zokonvette a pozsonyi rendkívüli bíróság ezen önhatalmú lépését és sztratosztai jogának megsértését látta benne. Ezért 1674. február 18-án szigorú utasítást adott a szepesi prédikátoroknak, hogy a pozsonyi törvényszék idézésének ne merjenek eleget tenni. Lubomirski közbelépése jogos volt, hiszen a vád, amiért a szepesi prédikátorokat Pozsonyba idézték, politikai természetű, a Wesselényi-féle összeesküvésben való részvétellel, rebellió vádjával idézték meg őket. Márpedig politikai tekintetben Lipót királynak nem volt illetékessége az elzálogosított Szepesség ügyeibe való beavatkozásra.

A prédikátorok megvizsgálása a kérdéses dologban mégis csak megtörtént, a Lipót király óhajára és Lubomirski engedélyével egybehívott 1674. április 30-i szepesváraljai úgynevezett *judicium compositum*-on, melynek tagjai Lipót képviselőjében Bársony püspök, aki egyben a bíróság elnöke is volt, továbbá Beleváry Dávid eperjesi harmincados és még ketten. Lubomirskit három lengyel megbízott képviselte. A sztratosztát a vegyes bíróság eszméjének elfogadására főként Lipót király és a fél évvel előbb elhunyt Mihály király között fennállott rokoni kapcsolat buzdította. (Mihály király felesége ugyanis Lipót huga, Eleonora főhercegnő volt.)¹⁸²⁾

¹⁸⁰⁾ Lib. I. etc. 44-45. lap és Lib. IV. 126-28. lap.

¹⁸¹⁾ Lib. IV. etc. 158. lap.

¹⁸²⁾ Pauler Gyula: Wesselényi Perenc nádor és társainak összeesküvése I. kötet. Budapest, 1876. 272. lap és Zivier i. m. 204. l.

A vegyesbíróóság azzal kezdte meg munkáját, hogy a szepesolaszi templomot mindjárt birtokába vette és átadta a piaristáknak. A bíróság célja volt eldönteni, „hogy a rebellió vádja, amely a 13 szepesi város prédikátorai ellen a császári Fenségtől emeltetett, tisztáztassék: vajjon kik marasztalhatók el a prédikátorok közül a rebellió bűnében?” A megállapított határidőre 41 evangélikus lelkész meg is jelent az idézettek közül Szepesváralján. Hosszas tárgyalás után mindnyájukat bűnösnek találták és így „Magyarországból és ennek tartozékaiból elűzték”.¹⁸³⁾

A szepesváraljai *judicium compositum* működésével a Szepesség ellenreformációja befejezést nyert. A templomok, kápolnák, iskolák és minden hozzájuk tartozó dolog visszakerültek a katolikusok kezébe. Az esztergomi érsek, illetve vikáriusa, Bársony György és társaskáptalanja visszanyerték korábbi teljes joghatóságukat. Ennek eredményeként „sine mora” meglátogatták az összes egyházakat és ott a kánonjognak megfelelően intézkedtek. Lubomirski, minthogy országos teendői miatt személyesen nem lehetett ott a restitúciós aktusnál, biztosokat küldött maga helyett.¹⁸⁴⁾ A visszakerült egyházi javadalmak és állások betöltése a kölcsönös megértés szellemében történt. Lubomirski prezentált, az esztergomi érsek megerősített. A *jus patronus* elve alapján gyakorolta Lubomirski a jelölő hatalmat, az egyházi joghatóságnál fogva, amely éppen a krakói püspökség beleegyezése alapján is az esztergomi érseket illette, gyakorolta a magyar egyház a megerősítést. Lubomirski rendszeren a Bársony püspöktől előterjesztetteket jelölte. S ami most szinte természetes lett volna, nem következett be, a visszanyert egyházi javak legnagyobbb része nem a piaristáké lett, akiket pedig fáradozásuk fejében elsősorban illetett volna. A prelátusok és a sztaroszta más bizalmas papjai ugyanis — emberi gyarlóságból — mindent elkövettek, hogy a visszaszerzett nagy beneficiumok birtokába jussanak. A krónikáiró méltatlankodva írja, „ut penes religiosos nostros vicario munere fungentes solus maneret labor . . . alii titulos . . . alii proventus possiderent”.¹⁸⁵⁾ Mégis *ob respectum laborum et periculorum in propagatione sanctae fidei per omnia XIII. oppida Scepusiensia* . . . a piaristák megkapták a Podolintól délnyugatra, nem messze fekvő szepesbélai parókiát. Lubomirski a parókiát minden javadalmával, még a *jus patronus* is, rájuk ruházta. Talán, hogy sérelmeiket feledtesse nemes gesztusával, de azért is, hogy vele a zavaros időkben anyagilag meggyengült kollégiumot támogassa.¹⁸⁶⁾ Hogy az adományozás hogyan történt és miként iktatták be a piaristákat, azt már ismertettem a IV. fejezetben.

¹⁸³⁾ Bruckner Győző: I. m. 352-42. lap.

¹⁸⁴⁾ Informatio Brevis etc. 35-36. lap.

¹⁸⁵⁾ Lib. IV. etc. 133-34. lap.

¹⁸⁶⁾ Informatio Brevis etc. 39. lap.

A szepesváraljai „judicium compositum“ működésével a Szepesség reketolizációja s vele együtt a piaristák hittérítői működése is befejeződött. 1674. után semmi említést sem találunk térítésről a ráánkmaradt forrásokban. Így azt kell hinnünk, hogy megvalósították a kitűzött programot. Következtethetünk erre abból is, hogy ellenkező esetben valószínűleg tovább folytatták volna munkájukat, hiszen a hatalmi helyzet nekik kedvezett. És a posteriori erre enged még következtetni, az 1681-i soproni országgyűlés vallási szempontból két nevezetes articulusa, a 25. és 26. amelyek Szepes vármegyét az articularis helyek közt említik, vagyis azon helyek közt, amelyeknek ágostai és helvét hitvallású lakosai csak oly kis számban voltak már, hogy 2—2 helyen engedték meg nekik a templom tartását s vele kapcsolatban a paplakot és az iskolát. „Ezen vármegyékben — ugyanis — ekkor már végbement a katolikus restauráció“.¹⁸⁷⁾

1675-től kezdve rendelettel intézkedtek a Szepesség vallás ügyeiben. Ezeket ismertetem röviden a következőkben: 1675. dec. 3-án Lubomirski Sz. Heraklius „de Magistratu catholico eligendo“ szóló levélben közölt rendeletet ad ki Bársony György püspök sürgetésére. A rendelet kimondja, hogy hivatalokba csak katolikusokat választhatnak, továbbá, hogy azokat a templomokat, amelyek valamikor katolikus kézben voltak, kötelesek a protestánsok visszaadni.

1676-ban egyenesen elrendelik, hogy a XIII. szepesi város protestánsai térjenek a kat. vallásra. Ennek folyományaképpen még az evangélikusok vallásos összejöveteleit is eltiltja a starosztia. Sőt 1678-ban elrendeli, hogy a kat. hitre áttérni nem akaró evangélikusokat 3000 dukátig terjedő pénzbüntetéssel büntessék.

1682. dec. 29-i rendelettel megváltozik a helyzet. Az evangélikusok vallásszabadságát biztosítja Lubomirski, régebbi dekrétumait pedig visszavonja. Ettől kezdve mindig több és több kedvezményt kapnak az eddig elnyomott evangélikusok. 1685. május 20-tól magánházaiban istentiszteletet tarthatnak. 1694. júl. 29-től már imaházakat is építhetnek, sőt lelkészeik prédikálhatnak és az úrvacsorát is kiszolgáltathatják híveiknek, csak nem lakhatnak közöttük.

1702-től kezdve két éven át Lubomirski Tódor starosztasága idején rosszabbodott helyzetük. Átmenetileg még a vallásuk szabad gyakorlását is megszüntetik, magán imaházaik konfiskáltatnak, de 1704. jún. 9-től újra szabadon gyakorolhatják vallásukat. Három év múlva, 1707. jan. 3-án pedig megengedik prédikátoraiknak is, hogy a XIII. szepesi városban lakhassanak. (L. Bruckner Gy.: „Beschreibung merckwürdiger Dinge, welche sich in Zips zugetragen haben, wornehmlich aber in den XIII. Städen“. c. közleményét. Megjel. Közl. Szepesvármegye múltjából. 1914. 142—44.)

¹⁸⁷⁾ Szekfű Gyula dr.: Magyar Történet V. kötet., 363-34. lap.

A FELHASZNÁLT KÚTFŐK ÉS IRODALOM.

I.

Liber I. Archivi Domus Podoliniensis et ad Statum Domus pertinentia ab anno 1642—1772. (Kézirat.)

Liber II. Annales Scholarum Piarum ab anno 1597—1670. a P. Bernardo a Sancto Philippo Nerio (Bartlicio conscripti. (Kézirat.)

Liber III. Adventus, Visitationes, Discessus, Mandata, Declarationes Majorum Superiorum, Intimationes Capitulorum quorumcumque 1642—1745. (Kézirat.)

Liber IV. Collegii Podoliniensis Scholarum Piarum 1642-1694. (Ugyanebben: Informatio Brevis de Laboribus Apostolicis Nostorum Patrum in Scepusio 1696. (Kézirat.)

Historia Provinciae Poloniae ab anno 1642—1686. a Patre Michaele (a Visitatione Beatae Mariae Virginis) conscripta. (Írója Kraus Mihály.) (Kézirat.)

Status Domus Podoliniensis ab anno 1642—1702. (Kézirat.)

Moesch Lukács: Catalogus Studiosorum Scholas Pias Podolinii Frequentatum ab anno Domini 1643—1722. A szerző 1683-ban kezdte összeállítani. (Kézirat.)

Moesch Lukács: Memorabilia. Podolin, 1683.

(Az előbbi Catalogus St.-nak függeléke. (Kézirat.)

Nomina Discipulorum Podolinii Scholas Pias Frequentatum ab anno 1643—1668. (Kézirat.)

A felsorolt kéziratok a budapesti piarista központi levéltárban vannak.

Constitutiones Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum.

II.

Balanyi György dr.: Calasanzi szt. József élete. Bp., 1923.

Bruckner Győző dr.: A reformáció és ellenreformáció története a Szepességben (1520—1745.) I. k. Bp., 1922.

U. a. A Szepesség Népe. Néprajzi és Művelődéstörténelmi tanulmány. Bp., 1922.

Divéky Adorján: A Lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város visszacsatolása 1770-ben. Budapest, 1929.

Fináczy Ernő dr.: A Magyarországi Középiskolák Múltja és Jelene. Budapest, 1896.

- Friedreich Endre dr.: Franco János élete. Vác, 1908.
 U. a. A piarista iskola a XVII. században. (Magyar Középiskola 1910. 327—54., 414—425. l.)
 U. a. A podolini piarista kollégium a XVII. században. (Közlemények Szepesvármegye múltjából. 1910. 129—45. l.)
 U. a. II. Rákóczi Ferenc és a podolini piaristák. (U. o. 1910. 69—85. l.)
 U. a. Adatok II. Rákóczi Ferenc podolini tartózkodásához. (U. o. 1910. 1—5. l.)
 Joachim Lelewel: Geschichte Polens. Leipzig, 1846.
 Márki Sándor dr.: II. Rákóczi Ferenc. Bp., 1907. I. k.
 Nagy Iván: Magyarország Családai. Pest, 1857.
 Pirhalla Márton dr.: A szepesi prépostság vázlatos története. Lócse, 1899.
 Prónai Antal dr.: A piarista iskolák kezdete. Bp., 1899.
 II. Rákóczi Ferenc önéletrajza, kiadta a Magyar Tud. Akadémia. Bp., 1876.
 Szekfű Gyula: Magyar Történet. V. k. Bp., 1929.
 Wéber Soma dr.: Podolin város története. Bp., 1891.
 P. M. Zielinski: Histoire de Pologne II. Paris, 1833.
 E. Zievier: Polen. Gotha, 1917.
-

TARTALOM:

I. Miért hívták a piaristákat Varsóba és Podolinba? IV. Ulászló lengyel király és a piaristák. A varsói fundáció. Lubomirski tárgyalásai a Szepességben való telepedésről. A podolini alapítás. Az alapító levél	3
II. A podolini iskola megnyitása. Az osztályok beosztása. Az új épületbe való beköltözés, 1648. Lubomirski alapítványa a szegénysorsú tanulónak	8
III. Az általános rendi megpróbáltatás és a podolini ház. A lengyel király és Lubomirski szerepe a piarista rend megmentésében. Lubomirski gondoskodása a podolini házról. Más alapítványok. Monoki Anna alapítványa. 1651. a templom benedikálása. Újabb alapítványok. V. János Kázmér lengyel király és Lubomirski György adománya	10
IV. A podolini kollegium az önálló lengyel proviciához való tartozása után (1662). Természeti csapások. Újabb alapítványok. A templom felszentelése, 1671. A piaristák megkapják a szepesbélai plébániát, 1674. A szepesbélaiaknak adott kölesön. Lubomirski 1646-i alapítványának megszűnése. Az 1684-i tűzvész. Keglevich Mária grófnő és Fenesi György egri püspök alapítványa. A késmárkiaknak adott kölesön. A torporci plébániát megkapják, 1700.	14
V. II. Rákóczi Ferenc és a podolini piaristák. Podolin 1702-ben védelmet nyújt a svédek elől menekülő lengyeleknek. Az 1706-i kozák támadás. A háború és pestis okozta zavarok. Lachowicz György szepesi kanonok alapítványa. A kollégium külső történetének befejezése.	23
VI. A podolini iskola, a rendi növendékek kiképzése és a tanárságra és a papságra. A tanulók, az osztályok száma. a tanulók kora, nemzetisége, származási helyük és vallásuk. Tanítási módszer és az erről szóló rendeletek.	29
VII. A podolini piaristák szerepe a Szepesség rekatolizálásában.	43
A felhasznált kútfők és irodalom.	56